

Poštnina plačana v gotovini.

MISEL IN DELO

KULTURNA IN
SOCIALNA REVILJA

V S E B I N A

Gospodarstvo // Z.: Ob dvajsetletnici majske deklaracije
// DR. ING. Č. NAGODE: K položaju naše industrije

O B Z O R N I K

† Prof. dr. L. Pivko (A. Dolar) // † Dr. Ivan Prijatelj
(I. Kolar) // Igra akcij in reakcij na oseh mednarodne politike
(Dr. B. Vrčon) // Jugoslovanska pravna zgodovina na naših
univerzah (L.) // Sodobni pomen R. Descartesa (J. Lacroix)
// Intelektualci in politika (Z.) // Iz okupacijske dobe na
Primorskem (L. Č.) //

P O R O Č I L A

J. Chmelar: Les minorites nationales en Europe centrale (L. Č.)
// Dr. Krajčević F.: Radnička zaščita i radničko osiguranje
(B.) // BIT, Les conventions collectives (S. B.) // Tuji kapital
v jugoslovanskem gospodarstvu (L. Č.) // Dr. A. Zalokar:
Poročilo o ginckološkem in porodniškem delu v L. 1920 — 36
(B.) // »Organizator« (S.) // Dobrovoljci kladivarji Jugo-
slavije // DROBTINE

* L. III * 5-6 *
L J U B L J A N A 1 9 3 7

Misel in delo izhaja vsak mesec

5. - 6. šte. maj - junij 1937

Redakcija zaključena 11. junija 1937

Naročnina letno 60 Din, za pol leta 30 Din, za četrto leta 15 Din
Posamezna številka 6 Din, dvojna 12 Din

Uredništvo in uprava v Ljubljani na Gosposvetki c. 4/I.
Poštnočekovni račun: 16.602

Revijo ureja uredniški odbor: dr. Stojan Bajič, dr. Lavo Čermelj,
dr. Fran Spiller - Muys in dr. Alojz Zalokar

izdaja in zalaga

Tisk jugoslovanskih naprednih akademskih starešin
v Ljubljani r. z. z. o. z. (Predstavnik dr. Alojz Zalokar)

Tiska Narodna tiskarna d. d. v Ljubljani (Predstavnik Fran Jeran)

Uredništvo je prejelo:

»Sokolska prosveta«, vesnik prosvetnog odbora S.K.J., april 1937. Članki: Ko može da nas vodi? — Iskoristimo lepote prirode u vaspitanju. — Više voli svoju zemlju onaj ko je bolje poznaje. — Novi »Junaci«. — Razgovori s jednim starim Sokolom, dr. Laza Popović. — Tako odlaze, dr. M. K. — Naše šume, livade i klisure. — Osećanje prirode, Radomir D. Gačić. — Kako da se počne, Jan Pelikan. — Izleti naraštaja i dece, Mirko Skovran. — Dečja duša u prirodi, Jovan Udicki; drobne vesti o gledališču, prosvetni propagandi, štednji itd.

Majski zvezek je ves posvečen našem morju. »Kako volimo naše more?« Sok. prosveta izhaja mesečno v Beogradu, letna naročnina 30 Din.

»Srpski književni glasnik«, 1. maja, 16. maja in 1. junija 1937.

»Časopis za zgodovino in narodopisje«, letnik XXXII, snopič 1—4, 340 strani. Izdalo Zgodovinsko društvo v Mariboru in posvetilo svojemu ustanovitelju in voditelju prelatu Franu Kovačiču k njegovi sedemdesetletnici.

Československo-jihoslovanská revue, 1—2. VII., Praga—Beograd. Poleg idejnih in informativnih člankov prinaša pet člankov, posvečenih † drju. Ljudevitu Pivku.

Emilian Lilek: Kritične pripombe k obravnavam češke in nemške zgodovine srednjega veka, posebno k obravnavam o češkem vladanju v alpskih vojvodinah za kralja Otakarja II. (1253—1278). V samozaložbi. Celje 1937. Str. 128.

Knjiga je prvi del obsežnejše razprave, v kateri hoče pisatelj pokazati, kako krivo je opisana v naslovu omenjena doba od zgodovinarjev, zlasti od nemških, in opozoriti tudi na druge pretvorbe srednjeveške nemške in češke ter tudi deloma novoveške zgodovine. V tem delu razpravlja o slovenskih zgodovinskih delih: Fr. Šukljeta, Jos. Grudna, Jos. Bučarja, M. Kosa, Met. Dolenca.

GOSPODARSTVO

Naše gospodarstvo in njegova vprašanja smo doslej motrili vse preveč z ideoloških ali čisto teoretičnih vidikov. Velik del našega razumništva jim posveča še sedaj manjšo pozornost, nego tistim vprašanjem, ki po neprekinjeni tradiciji našega duhovnega življenja posebno privlačijo tvorne sile in duha naših najboljših: umetnost, posebno slovstvo, pa jezikoslovje. Take oddaljenosti od stvarnega gospodarskega dogajanja seveda ni moglo zmanjšati zgolj teoretično zanimanje našega izobraženstva za gospodarske in socialne pojave, kajti spekulativnim duhovom je bilo bliže zgolj doktrinarno razpravljati o prednosti in večji ali manjši doslednosti teh ali onih tradicionalnih gospodarskih ali socialnih nazorov, nego pa preiskovati žive utripe našega gospodarskega življenja ali celó dejansko se udejestvovati v njem. Vsem tem so bili pojavi našega gospodarskega življenja le — gradivo, ki so ga porabljali kot dokaz za pravilnost lastnih teoretičnih nazorov o končnih namenih in bistvu družbe in gospodarstva ter seveda za neizogibno pogrešnost tujega mnenja. Nikdar pa jim ni bilo naše gospodarstvo to, kar bi moralo biti razumniški plasti vsakega, vseh svojih nalog in funkcij svestnega naroda: torišče, ki kliče vse ustvarjajoče, najboljše sile naroda, da ga dejansko oblikujejo, ustvarjajo in vodijo.

Tako opazujemo še dandanes pri nas ta-le nenavadni pojav: imamo celo vrsto ustanov in zavodov, ki se posvečajo čisto znanstvenim ali umetniškimi nalogam — nimamo pa niti zanimanja, niti ne čutimo potrebe za ustanove, ki bi se z enakimi sredstvi, podporami, strokovnim osebjem, z enako voljo in ob enako živem sodelovanju javnosti posvetile proučevanju naših gospodarskih in socialnih problemov in ugotavljale sedanje stanje, preiskovale možnosti napredka in navajale s tem naše gospodarsko in socialno delovanje v smotrno, edino uspešno smer. Če izide pri nas knjižica — in se ji morda posreči ali ponesreči nekaj jezikovnih napak — je tak pojav deležen v našem duhovnem življenju najširšega odmeva. V trenutku zavalovijo najgloblje reakcije v našem duhovnem ozračju, v naših revijah, v dnevnem tisku. Gotovo je ta nadobčutljivost našega duhovnega kolektiva za to posebno vrsto dražljajev ostanek iz tiste dobe, ko nam ni bilo dano, da bi se drugje svobodno izživljali in uveljavljali, nego na področju pisane besede. Tako močne reakcije osvetlujejo obenem nesorazmerno neobčutljivost za enake, če ne še važnejše pojave, ki so pomembni tudi za kulturo naroda, namreč za pojave in vprašanja njegovega gospodarskega in socialnega življenja. Ali smo se že povzpeli do tega, da bi vsaj z enako energijo posvečali

svoje duhovne sile živim vprašanjem našega gospodarstva, recimo našega lesa, naših kmetijskih delavcev, naših preužitkarjev, naših tovarn, našega premoga, kakor smo delali na pr. z objekti ljubezenskih nagnjenj naših pesniških prvakov, ali pa s pravopisnimi vprašanji? Ali smo posvetili razkritju zgradbe našega gospodarskega in socialnega življenja že toliko duhovnih energij, kakor arhitektoniki naših pesmi? Ali ni vse to samo svareč dokaz, da še nismo sposobni kot samostojen narod pravilno in harmonično ocenjevati vse pojave, ki terjajo od vsake narodne socialne in gospodarske tvorbe normalnih, močnih in ustvarjajočih reakcij?

Posledice tega nenavadnega stanja so vsakomur, ki se oprusti vladajoče miselnosti, jasno vidne. Gospodarsko dogajanje je šlo svojo pot, daleč izven neizogibne javne kontrole in kritike ter brez sodelovanja javnosti. Zato tudi miselnost, ki vlada v njem, ni mogla živeti v organski zvezi s kulturnimi in socialnimi nazori in z življenjsko smerjo, ki jo danes narod odkrito izpoveduje. Nastala so zato težka trenja, ki so morda v korist posameznikom, narodu kot celoti pa v škodo. Usmerjenost našega izobraženstva v abstraktno stran zgolj duhovnih spekulacij je mnogo pripomogla k temu, da so skoraj vse večje gospodarske ustanove, ki delujejo na naših tleh, v rokah tujcev, torej v rokah ljudi, ki niso povezani z našo narodno miselnostjo, niti z našim kulturnim življenjem, niti s težnjami naroda, katerega žuljave roke jim s pridnostjo in ubogljivostjo, priučeno v stoletjih, zbirajo bogastvo. Ti gospodarstveniki nimajo nobenih predsodkov, marveč so brezobzirni koristniki opisanega stanja, ki postaja težje iz dneva v dan.

Naloga gospodarjenja je, preskrbeti narodu to, kar potrebuje za svoje življenje, in sicer v takšni meri in kakovosti, da mu ne zagotovi samo popolnega telesnega življenja, marveč mu tudi omogoči delež v kulturnem in civilizacijskem napredku človeštva. Ta splošni cilj gospodarjenja je prvenstven, ne pa interes posameznika. S tega stališča je treba presojudati tudi funkcije vseh članov družbe in vseh činiteljev našega gospodarstva.

V sedanjem gospodarstvu je posameznikov interes še vedno preveč v ospredju. Res se ne more človeška družba znivelirati in zmehanizirati. Vendar lahko dobé posamezni činitelji različno moč in naloge. Podjetnikova funkcija v gospodarstvu se ne da nadomestiti z javnim uradnikom, ker zahteva samostojnih, ustvarjajočih osebnosti; za svoje dragocenejšje in odgovornejše delo zaslužijo večjo nagrado in jim gre večja moč samo v toliko, kolikor vršijo svojo podjetniško funkcijo v skladu z osnovnimi socialnimi in gospodarskimi potrebami naroda. To povezanost vseh činiteljev gospodarstva je treba smotorno organizirati. Pri tem je treba poudariti, da je to delo težavno, ker je sodobna socialna in gospodarska kultura daleč zaostala za duhovno in tehnično. Da danes v dobi tako razvite racionalizacije gospodarstvo ni sposobno priskrbeti vsem ljudem, pa recimo tistim, ki jih zaposluje, vsaj zadostnega zaslužka za njihovo telesno življenje, da se uničujejo živila, dočim drugod

stradajo, da ne dobé dela tisti, ki so dela voljni in sposobni... vse to dokazuje, da je socialna in gospodarska miselnost daleč zaostala za razvojem tehnike in za možnostmi, ki jih nudi ona za preobrazbo gospodarskega in socialnega ustroja.

Kar je zamujenega, je treba čim prej nadoknaditi. Če bi tega ne storili, je nevarnost, da si latentne sile pomorejo s sunki in nadoknadijo to, česar ni zmožni mirni svobodni razvoj.

Z.:

OB DVAJSETLETNICI MAJSKE DEKLARACIJE

Majska deklaracija, ki jo je dne 30. maja 1917 podal v avstrijskem državnem zboru glasnik avstrijskih Jugoslovanov dr. Anton Korošec, je zadonela po jugoslovanskih krajih tedanje Avstroogrške kot fanfara, kakor je lepo povedal Herman Wendel, in je odmevala v zadnji slovenski hiši, kakor je rekel Ivan Cankar. Spominjamo se, da je tedaj slovenska politika pravilno razumela bližajoče se dni, ko bodo padala cesarstva in kraljestva in se bodo na njihovih razvalinah dvigale nove državne tvorbe in vstajale nacionalne skupnosti, ki jih je do tedaj nemila zgodovina trgala v drobce. V usodepolnih trenutkih so onemele strankarske strasti, politično in svetovnonazorno razcepljeni Slovenci, Hrvati in Srbi iz tedanje le navidezno še trdne monarhije so se morali vdati neizbežni zahtevi zgodovinske dobe, neizprosnemu mednarodnemu položaju in z vso silo prodirajoči jugoslovanski in slovanski miselnosti. »Sveto premirje« označuje tiste dni in mesece. Kdor bi se bil upiral enotnemu nastopu, bi ga bila vzbujena narodna zavest pritislila ob steno tako, kakor se je kmalu po majski deklaraciji dogodilo mogočnemu slovenskemu politiku dr. Ivanu Šušteršiču.

Ko bi danes praznovali majsko deklaracijo z enakim navdušenjem, z enako soglasnostjo in z enako usmerjeno nacionalno voljo, bi to pričalo, da znamo ohraniti zdravo notranjo nacionalno razvojno linijo, čeprav se nahajamo v času, ko se v silnih viharjih in potresih prečiščujejo kulturni, socialni in gospodarski nazori. V stiskah in težavah, v bojih in metežu bi morala zmagati ona zavest, ki je neodvisna od slučajnih pritiskov ali od zlih gospodarskih in upravnih razmer sedanosti.

Toda naša notranja razdvojenost je tako velika, da je nemogoče sleči umazano obleko vsakdanjih političnih bojov in se praznično odeti za jubilejno proslavo. Še hujše je pri tem to, da smo postali nesposobni doumeti zgodovinsko resnico in odkritosrčno izpovedati, ali se nam zdi pravilna pot, katere eno etapo je začrtala majska deklaracija.

Majska deklaracija je le en člen v verigi mnogoterih činiteljev, ki so Slovence privedli v državno in narodno skupnost s Srbi in Hrvati. Zgodovinarji sami pripovedujejo, da ta deklaracija ni v bistvu nič novega, ker

je bilo že pred njo toliko drugih izjav in dejanj, ki so kazala v isto smer, in da ta deklaracija tudi ni bila zaključno dejstvo, ki bi bilo samo zase odločilo o usodi naroda. Kar ji odkazuje častno mesto med drugimi izjavami, je njena prodorna učinkovitost na široke ljudske sloje, njena zasluga, da je v pravem trenutku okrenila psihološko razpoloženje množic v koristno in tvorno smer. Pravijo, da je bil dr. Janez Ev. Krek nacionalni vizionar, in prav ta njegova lastnost je dala tudi majski deklaraciji toliko sugestivno moč, da je po zakonih psihologije mas prevzela ljudsko dušo. V onih temnih dneh, ko je sleherna slovenska hiša trpela pomanjkanje, ko je sleherna slovenska družina krvavela v strelskih jarkih, je bila vizija svobodne narodne bodočnosti na moč očarljiva. Pretvorila je vojno utrujenost v živahno aktivnost, spremenila je moreči defetizem v nacionalno navdušenost, nadomestila je sivo sedanost s sliko sončne prihodnosti. Poznavalci trdijo, da so bili očetje jugoslovanske usmerjenosti slovenski intelektualci. Politika se je le polagoma in često le z velikim odporom bližala njihovim idejam in jih stopnjema sprejemala v svoj program. Literati so že desetletja podžigali bratstvo Jugoslovancev, omladina je leta 1903 pozdravljala kralja Petra že kot jugoslovanskega kralja, Preporodovci, njihov najmočnejši ideolog Avgust Jenko je zaklical l. 1913: »Zahtevamo ujedinjenje sorodnih narodnostnih skupin v en narod jugoslovanski, politično avtonomen in kulturno svoboden... Neizogibna nujnost koncentrirati vse sile v odpor proti navalu germanskega elementa in madjarskega nas sili k ujedinjenju, in sankcionirala je to stremljenje že nešteto krat jasno izražena nacionalna volja — suprema lex«. Dobrovoljci so zunaj avstroogrskih mejâ, žrtvujoč samega sebe, gradili jugoslovansko državno in nacionalno edinstvo, Gregor Žerjav z mafijo na Dunaju, ki je doma izpodkopavala avstrijske temelje — vsi ti naporji so ustvarili pogoje, na katerih je lahko vzrasla deklaracija in vsa druga dejanja za končno osvobojenje.

Toda vse to je bilo takrat večinoma le malo znano ter je moglo vplivati le na izbrane, že od nekdaj s protiavstrijskim in jugoslovanskim duhom prepojene sloje. Šele v majski deklaraciji je to dolgoletno delo udarilo na veliki zvon. Gotovo je najlepša naloga političnih ljudi, da znajo v pravem trenutku sprejeti za svoje ono, kar se je samoniklo razvijalo in uveljavljalo izven njihovega delokroga, in z udarnimi sredstvi dati silo dotlej tihemu, anonimnemu delu. To je storila majska deklaracija in se je s tem izkazala kot mojstrsko politično dejanje.

Težje nego razkrivati korenine v preteklosti, iz katerih je zrasla deklaracija, težje nego razumeti čas, v katerem je bila proglašena, in še težje nego oceniti vpliv, ki ga je majska deklaracija imela neposredno po objavi, je točno obeležiti njeno vsebino in njen cilj. Majska deklaracija je še vedno tvoren faktor v političnem življenju sedanosti in zato je vsaka sodba o njeni vsebini odvisna od stališča, s katerega jo kdo motri.

Dr. Anton Korošec jo je prečital pred državnim zborom v srbohrvaščini. Tudi to dejstvo je važno, ker simbolično označuje njeno jugoslovansko smer. Njeno besedilo v slovenskem prevodu se glasi:

»Podpisani poslanci, združeni v Jugoslovanskem klubu, izjavljajo, da zahtevajo na temelju narodnega načela in hrvatskega državnega prava, naj se vse ozemlje monarhije, v katerem prebivajo Slovenci, Hrvati in Srbi, zedinijo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije v samostojno državno telo, ki bodi prosto vsakega gospodstva tujih narodov in zgrajeno na demokratičnem temelju. Za uresničenje te zahteve svojega enotnega naroda se bodo podpisani zavzeli z vso silo. S tem pridržkom se bodo podpisani udeleževali parlamentarnega dela.«

Vsebina te izjave je na prvi pogled kompromisna, kakor so v splošnem kompromisne politične izjave, ki naj izražajo volje različno usmerjenih skupin in obenem upoštevajo realne možnosti. Z dejanskimi razmerami je treba razložiti »žezlo habsburške-lotarinške dinastije«. Brez pridržka so se lahko skladali s tem »žezlom« oni podpisniki, ki so po svoji politični preteklosti videli v tem okviru možnost, da se ohrani država, ki bi bila po svoji tradiciji in sestavi nadaljevanje prejšnje državne tvorbe. Z drugačnim občutkom so jo podpisali oni, ki so se skladali z zahtevami Jugoslovanov v inozemstvu po novi, v vsakem pogledu samostojni jugoslovanski državi. V to vprašanje bo prinesla več jasnosti šele poznejša zgodovinska razlaga. Tu zadostuje, da omenimo dr. Ivana Šušteršiča, ki je sam avtentično razkril v znani brošuri svoje stališče.

V besedilu deklaracije ni nikjer nobene besede, ki bi jo mogli razlagati kot poudarjanje slovenskega ali hrvatskega ali srbskega naroda. Deklaracija govori le o »enotnem narodu« in ta enotni narod tvorijo Slovenci, Hrvati in Srbi. V tem se sklada s krfskim paktom in je tako jasna, da bi se dala kaka druga interpelacija razumeti le, če bi nalašč hoteli iskati poleg omenjenih še kakih pridržkov. Če se danes pojavljajo napor, da bi prodrlo naziranje o treh jugoslovanskih narodih v teoriji in praksi, ti napor, ne morejo najti osnove v jugoslovanski majske deklaraciji. Resnica je, da še danes koleba velik del Slovencev med slovenstvom in jugoslovanstvom. L. 1912 je bilo jugoslovanstvo tako na višku, da bi bil celó »Slovenec« žrtvoval še slovenski jezik. Maja l. 1917 pa se v eni naših najvažnejših političnih izjav slovenski jezik ni afirmiral. Dvajset let pozneje se na proslavi majske deklaracije ni niti slišala srbohrvatska beseda. Kljub temu pa gre narodno življenje svojo pot preko pretiravanj na eno in na drugo stran k uravnovešenju, ki naj omogoči narodnim socialnim in gospodarskim latentnim silam sprostitev.

Če se kljub temu jasnemu besedilu danes tolmači majska deklaracija kot izraz težnje slovenskega naroda po kaki posebni samoodločbi in če se ji pripisuje pomembnost samo v toliko, v kolikor zadeva Slovence, je treba

vendar pazno presoditi, kako je mogla taka interpretacija nastati. Po osvobojenju smo res doživeli veliko razočaranj in uvideli smo, da v praksi čista nepotvorjena jugoslovanska ideja, ki bi, kakor pravi deklaracija, slonela na »demokratskem temelju«, nikdar ni mogla prodreti na površje. Marsikaj je dokazovalo in dokazuje tudi danes, da duh jugoslovanske »enotnosti« ni prepojil vsega jugoslovanskega naroda v taki meri, da se ne bi mogli neprestano vrivati v ospredje oni zgodovinski činitelji, ki so se morali v l. 1917 in 1918 umakniti v stran, ker sta tako zahtevali mednarodna situacija in skrb za ohranitev golega narodnega življenja. Ti činitelji, ki jih brez težave lahko odkrijemo na vsakem listu predvojne zgodovine, postajajo tem močnejši, čim bolj skušajo slučajne politične konjunktore slabiti visoko misel jugoslovanske skupnosti. Vse to razumemo, ker nas zgodovina uči, da slovenska notranja razdvojenost izmenično dviguje zdaj slovenske, zdaj jugoslovanske valove. Toda to je razlaga, ne pa opravičilo.

Zadnja vojna leta so prisilila Slovence k odločitvi. Tačas je zmagala naša zdrava, nepokvarjena nacionalna misel. Z izjavami, dejanji in krvjo smo aktivno pripomogli k uresničenju jugoslovanskega zedinjenja, kolikor je bilo sploh mogoče. Na ta svoj delež smo lahko ponosni in v tem smislu je tudi majska deklaracija vredna pietetne proslave.

DR. ING. ČRTOMIR NAGODE:

K POLOŽAJU NAŠE INDUSTRIJE

Gesla, kakor »načrtno gospodarstvo«, »investicijski načrti«, »javna dela« so le govorniške krilatice, ki služijo k večjemu za propagando gospodarskih interesov kake skupine ali posameznika, dokler zamudno, na sebi nerentabilno raziskovalno delo ne pripravi primerne in zadostnega gradiva, ki naj da takim prizadevanjem objektivno podlago in notranjo vrednost.*

NAŠI PREMOCI

Že bežen pogled na geološki zemljevid naše države z vrisanimi rudniki nas podučijo, da pridobivamo v Jugoslaviji premog predvsem iz spodnjega in srednjega terciara. Plasti starejših razdobj so le neznatno produktivne. Mladi terciar in kvarter pa vsebujeta pretežno le manj vredne lignite.

Po uradnih podatkih (1) obsegajo v naši državi aktivne in neaktivne koncesije (povlastice) 18.287 ha za črni in 43.107 ha za rjavi premog ter 32.649 ha za lignit. Od ležišč črnega premoga je ob koncu leta 1932 izkoriščalo 10 obratujočih premogovnikov 14.985 ha, od rjavega premoga 62 obratov 35.652 ha in od lignita 46 obratov 22.984 ha. Celotna rezerva na teh

* V prijetno dolžnost mi je, zahvaliti se g. uredniku D. Potočniku, ki mi je v pogovorih dal marsikatero dragoceno pobudo.

treh vrstah fosilnega goriva se ceni na 8.7 milijarde ton (2). Leta 1932, ki je bilo najbolj značilno za razdobje krize (diag. 4), je dala eksploatacija 367.000 ton črnega in 3,076.000 ton rjavega premoga ter 1,027.000 ton lignita. Črni premog sta proizvajali področji rudarskega glavarstva Beograd (RGB) in Sarajevo (RGSa), in sicer 317.000 oz. 50.000 ton. Rjavi premog in lignit sta prihajala iz:

RGB — Beograd	581.000 in 322.000 t (14 in 20 premogovnikov)
RGSa — Sarajevo	913.000 in 313.000 t (13 in 3 „
RGL — Ljubljana	1,158.000 in 106.000 t (20 in 2 „
RGZ — Zagreb	231.000 in 284.000 t (12 in 20 „
RGSp — Split	194.000 in 500 t (3 in 1 „

Povprečna kalorična vrednost, ki je eden glavnih, četudi ne edini kriterij uporabnosti premogov, je pri nas za povprečje državne produkcije kot celote primeroma nizka. Najboljši je deloma vsled svoje večje starosti ali vsled posebnih geoloških prilik »požlahtnjeni« črni premog iz Srbije. Tako ima oni iz Vrške Čuke 7.700 kal., iz Ibra 7.300 kal. in iz Tresibabe 6.250 kal. Ker je potrošnja rjavega premoga več ali manj rajonizirana, jih situiramo v splošno kakovostno lestvico, ako iz vsakega rudarskega glavarstva navedem kalorično vrednost materiala iz po proizvodnji (1932) najjačjih premogovnikov. V informacijo za poznejša izvajanja so dodana imena lastnikov.

RGB — Senjski rudnik	(4800—5150 kal),	230.000 t Erar
„ Resava	(6000 kal),	90.000 t N. Jocić
„ Aleksinac	(5000—5500 kal),	80.000 t Rudnica uglja d. d.
„ Nova Stubica	(5000—5300 kal),	67.000 t Franc.Srb.Ind. d. d.
RGSa — Zenica	(4800 kal),	250.000 t Erar
„ Kakanj	(5300 kal),	230.000 t Erar
„ Breza	(5000 kal),	135.000 t Erar
„ Mostar	(4200 kal),	130.000 t Erar
RGL — Trbovlje	(4000—4900 kal),	530.000 t T. P. D.
„ Hrastnik—Dol	(4000—4900 kal),	173.000 t T. P. D.
„ Zagorje	(4000—4500 kal),	169.000 t T. P. D.
„ Huda jama	(4500—5500 kal),	64.000 t T. P. D.
RGZ — Vrdnik	(4400 kal),	70.000 t Erar
„ Mirna	(5200 kal),	46.000 t V. Aleksander
RGSp — Siverič	(4500 kal),	140.000 t Mt. Promina d. d.
„ Velušič	(4800 kal),	49.000 t Dalmacija d. d.

Ligniti imajo običajno manj kot 4000 kal. Od rudnikov v Sloveniji omenjam kot najvažnejša državna Velenje in Sv. Bric (2400—2800 kal.), v Srbiji Kostolac (3000 kal.), last Wajfert d. d., v Bosni Kreka (3600—3800 kal.), last erarja.

Izrabljanje ležišč premoga predstavlja tako v našem energijskem kakor finančnem gospodarstvu zelo važno postavko. Premog je tudi merodajen tovor naših železnic. Po računih ing. E. Kürschnerja (2) je znašal za l. 1928. koristni efekt pri konsumentu, pridobljen iz tega fosilnega kuriva, 2.720 milijonov kwh, torej okoli 62% od celokupne porabljene energije (4.370 milijonov kwh). V vrednosti državne rudarske proizvodnje, ocenjeni za isto

leto konjunktura na 1.239 milijonov Din, je bil udeležen premog z 996 milijoni, to se pravi s ca. 80%. Vloga premogov kot tovora na naših železnicah je najbolje označena z uradnimi ugotovitvami (3), ki kažejo, da so v letu depresije (1932) zavzemali še vedno nad 20% vseh transportov v notranjem prometu privatne robe. Lastni režijski prevozi železnic kot enega glavnih konsumentov naših rudnikov niso všteti. V izvozu iz dravske banovine proti jugo-vzhodu države stoji premog s ca. 30% celokupne utovornjene teže na drugem mestu (4).

S tem kratkim uvodom bodita okvirno označena vrsta in pomen premogarstva v naši državi.

TRBOVELJSKA PREMOGOKOPNA DRUŽBA

Vodilno mesto v proizvodnji rjavega premoga zavzema pri nas l. 1871 na Dunaju ustanovljena, l. 1873. protokolirana Trboveljska premogokopna družba d. d. (T. P. D.). Delnice notirajo od l. 1880. Od l. 1922 ima svoj sedež v Ljubljani. Njena delniška glavnica znaša danes 200 milijonov dinarjev. Po svoji tradiciji, tehnični in finančni organizaciji, po svojem za naše razmere relativno močnim kapitalom, po legi obratov ob dobro razviti prometni mreži, v pokrajini z relativno jako industrijo ter visokim življenjskim standardom spada med odločujoče faktorje v našem gospodarskem in javnem življenju.

Uvodoma navajam kot ogrodje za pozneje razčlenjena izvajanja iz poslovnih poročil (5), (6), nekaj splošnih podatkov o razvoju družbe.

Po pridobitvi trboveljskega revirja je med leti 1880—1896 T. P. D. nakupila nadalje Zagorje in Hrastnik (1880), Krapan nad Labinom v Istri (1881), Kočevje (1886), Liboje in Hudo jamo (1889), Krapino (1891) ter Ojstro (1896). S tem si je zasigurala vodilni položaj in eliminirala eventualne konkurente v pokrajini. Prevzem Rajhenštajna (1904) in Šemnika (1936) je zaključil zaenkrat dobo koncesijske ekspanzije.

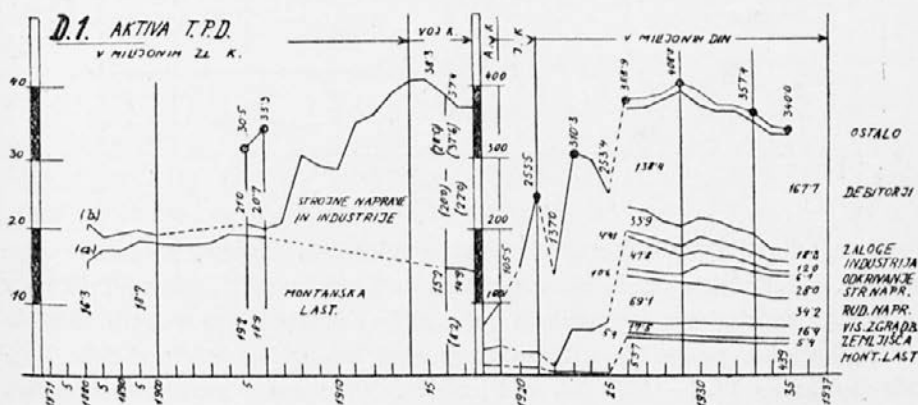
Vsled spremenjenih političnih razmer je družba prodala l. 1920. istrski premogovnik podjetju »Arsa« Societ  Anonima Carbonifera, pri katerem je udeležena s 40% delniške glavnice.

Od 4290 ha aktivnih koncesij za rjavi premog na področju RGL si je T. P. D. pridobila 2692 ha. Mirujoče koncesije (1476 ha) so skoro izključno v rokah manjših družb ali zasebnikov. Družbeni premogovniki so po količini proizvodnje (diag. 4.) v državi danes na drugem mestu. L. 1932 je T. P. D. izkopala 1.0 mil. t, medtem ko so državni revirji po vsej državi dali 1.3 mil. t. rjavega premoga. Tako stopajo ob stran T. P. D. v snujočih se industrijskih središčih Bosne in Srbije veliki državni obrati, dasi se to ne godi vedno z enakovrednimi delovnimi metodami in pogosto z gospodarsko brutalnimi sredstvi.

Poleg premoga pridobiva T.P.D. tudi cement in žge apno, dvoje danes eksistenčnih dobrin množinske vsakdanje potrošnje. Kartelirana, s cementom popolnoma obvlada lokalni trg ter bo zato za primer večjih javnih del v Sloveniji glavni industrijski dobavitelj.

Tako v bilanci kakor v računih z gube in dobička objavlja T.P.D. le skupne postavke. To otežuje vpogled v posamezna področja njenega gospodarstva in sili k aproksimativnim cenitvam. Diagrami eksaktnih podatkov v tej razpravi so sestavljeni, v kolikor izražajo denarne vrednosti, v zlatih kronah (zl. K), zlatih dinarjih (zl. Din), v. K (vojne K), a. K (avstrijske povojne K) in Din (jugoslovanski dinar) (7), (8), (9). Valutna enota je povsod pripisana.

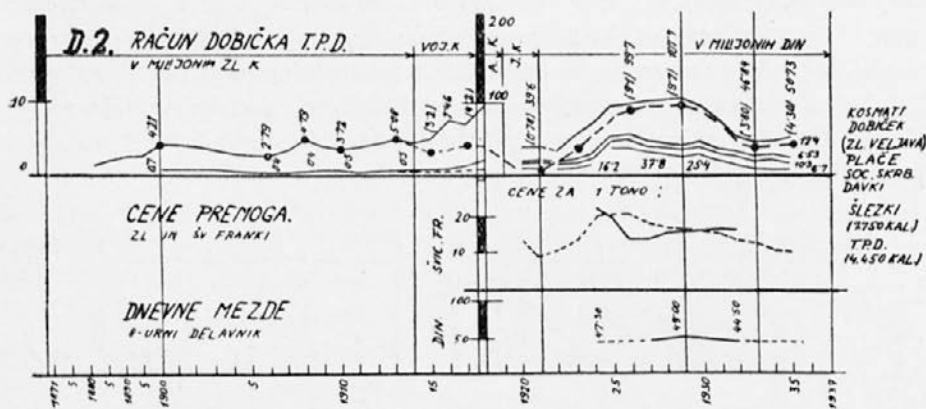
Montansko last, stvarni temelj vsega podjetja, so med l. 1905—1906 (po pridobitvi Rajhenštajna) cenili na 19 milijonov zl. K (diag. 1). Postavka je do l. 1916/1917 padla na 15.2 milijona v. K (8.2 zl. K), ob prevratu (1918) na 14.62 milijona v. K (6.2 zl. K), ob prenosu sedeža družbe v Ljubljano (1922) in po prodaji Krapna na 2.55 milijona Din (157.000 zl. K) ter v bilanci za l. 1925 še na 968.000 Din (82.000 zl. K). Ob valorizaciji l. 1926 so določili vrednost montanske imovine na 53.7 milijona Din (4.67 milijona zl. K). Od tega leta dalje se odpisuje dokaj enakomerno od te postavke po ca. en milijon dinarjev na leto tako, da je l. 1935 znašala še 43.98 milijona Din (3.55 milijona zl. K). Ako izločimo valutne oscilacije in njih psihološki vpliv na cenitev realitet, ki ga preračun na zlato pariteto seveda ne more izraziti, ter sedanjo mero odpisov 1.5—2.5⁰/₀, je iz naslova montanske imovine T.P.D. po mojem mnenju neprimerno bolj aktivna, nego izkazujejo njene bilance. Izgleda, da so pretirano pesimistične glede vrednosti ali množine rudnega blaga.

Realitete (montanska posest, zemljišča in gozdovi, visoke zgradbe, rudniške in strojne naprave, predčasno odkrivanje premoga na dnevnikih kopih

ter industrije) so aktiva, nominalno zaračunavana kot kaže diagr. 1. Vrednosti zl. K, navedene za montansko last, izpopolnim z istotako valoriziranimi skupnimi postavkami za zgoraj naštete realitete v letnih zaključkih: 1905, 1916, 1918, 1922, 1923, 1925, 1926 in 1935. Ustrezajoče vsote so: 23.14, 19.7, 15.6, 0.4, 3.5, 5.6 18.2, 11.8 milijonov zl. K. Ako zasledujemo v računu dobička in izgube odpise od prevrata do danes, vidimo, da se specifikacija v odpis nepremičnin in odpis dubioz začne šele na podlagi določil davčnega zakona v letnem poročilu za 1933. Razmerje njiju vrednosti je nekako 100 : 1 — 2. Daljnja specifikacija ni razvidna. Po dosegljivih podatkih so odpisi, ki se morajo v glavnem nanašati na tu obravnavana aktiva družbe, od prevrata do 1935 znesli ca 150 milijonov Din. Ako upoštevamo le dobo valutarne urejenosti in valoriziranih vrednot 1926—1935, ko ni bilo nobenih zvišanj kapitala, je bilo odpisanih 144 milijonov Din. Bilančna vrednost realitet je padla med l. 1926 in 1935 od 208.4 milijona na 146.0 milijona Din. Razlika 60—80 milijonov Din, ki jo pokaže že tak aproksimativen račun, se je morala kriti le iz tekočih dohodkov družbe, ustvarjenih z nadvrednostjo dela in s plačili konsumenta.

Debitorji družbe dajejo visoke postavke, kakor kaže diagram 1. Neurejeno plačevanje v našem gospodarstvu je vzrok tega za poslovanje neugodnega pojava. Zlasti neplačane javne dobave so težko breme.

Kosmati dobiček, izkazan v računu dobička in izgube, predočuje diagram 2. Valorizirane vrednosti so izrisane do l. 1918 v zl. K, po prevratu pa v zl. Din. Brez vsakega komentarja je razvidna prosperiteta v letih 1923 do 1931. Zanimivo pa je, da ustreza povprečni kosmati dobiček v dobi najostrejše krize 1932—1935 (3.9 milijona zl. K) z malo razliko povprečju kosmatega dobička desetih predvojnih let 1905—1914, (4.0 milijona zl. K). V navedenem predvojnem razdobju je bil kosmati dobiček v treh poslovnih dobah manjši kot najmanjši kosmati dobiček po vojni l. 1933. Delniška glav-

nica je bila sicer leta 1913 podvojena na 19.6 milijonov zl. K, vendar se je obrestoval kapital valorizirano le po nekaj nad 3% (1914—1918) in je bil efekt povišanja v pogledu rentabilnosti negativen. Brez dividende sta bili tudi leti 1910 in 1911 kakor 1932 in 1933.

Diagram 5. kaže nominalni in valorizirani čisti dobiček družbe. V letih 1905/1906 znaša ca. 700 tisoč zl. K (730 tisoč zl. Din) in naraste v vojnih letih 1916/1917, torej po podvojitvi delniške glavnice (1913) valoriziran na 1.1 milijona zl. Din. Po letu 1920 do leta 1935 znaša pri ca. 25% povišanju kapitala (delnice in aggio) kljub propadu naprav med vojno in najostrejši krizi izkazani čisti dobiček skupno nekako 33 milijonov zl. Din, to je povprečno 2 milijona na leto. Ekstremne vrednosti so bile l. 1930: 4 milijone, leta 1933: 166 tisoč zl. Din. Že l. 1935 se je dvignil čisti dobiček zopet nad en milijon Din. Iz te postavke se izplačujejo dividende, superdividende ter dotirajo rezervni fondi, tantjeme upravnega sveta in ravnateljstva.

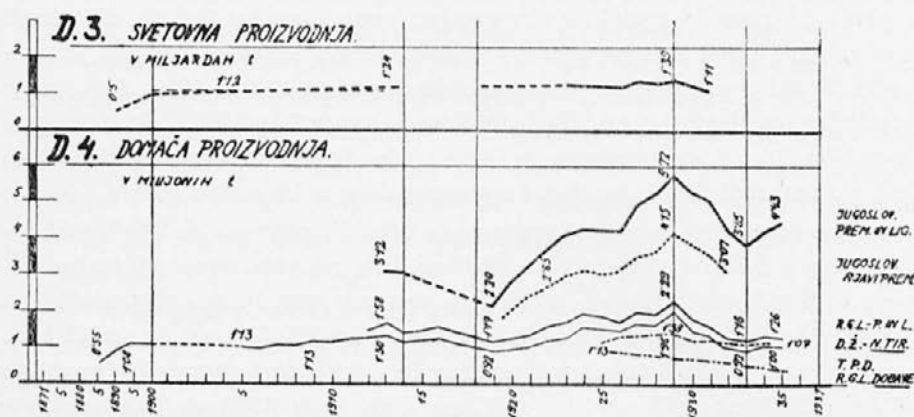
V rezervni fond in razne rezerve je bilo ob prenosu sedeža družbe v Ljubljano naloženih skupno 66.5 milijona Din, od tega sama glavnična rezerva 62.8 milijona. Davčna, azijska in posebna rezerva za oblig. službo zl. posojil so knjižile z 1.2 milijona Din. Razen v letih 1933 do 1935 je bil fond sam dotiran redno z letno 2 milijonoma Din, tako da je narasel v razdobju 1923 do 1935 od 2.55 na 21.0 milijona Din. Leta 1926 so bile vrednote T. P. D valorizirane in sicer je bil s tem na razpolago znesek 142 milijonov Din. 100 milijonov iz tega vira (in 50 milijonov iz že omenjene glavnične rezerve) se je preneslo na račun delniške glavnice, 35.5 milijona se je porabilo za osnovanje zakonito predpisane rezerve za kritje valutarnih izgub, ostanek 6.5 milijona pa je bil vložen v specialni rezervni fond. Naštete rezerve (glavnična, azijska, davčna in posebne) in specialni rezervni fondi so ostali od 1926 do danes neizpremenjeni v skupni višini 56 milijonov Din.

PROIZVODNJA

Svetovna proizvodnja premoga se je dvignila od 500 milijonov ton leta 1890 na ca. 1200 milijonov ton l. 1913; v zadnjem desetletju pred vojno 1900—1913 je bilo izkopanih povprečno 1123 milijonov t (11), (12). Diagram 3. kaže podrobno gibanje produkcije za razdobje 1923 do 1931. Ob višku konjunktura (1929) je presegala le za nekaj nad 11% produkcijo iz l. 1913, (razmerje 1393 : 1242). Blizu najgloblje depresije (1931) (Nemčija 1932, Jugoslavija 1933) je znašala 90% proizvodnje iz l. 1913 (razmerje 1118 : 1242). Pri indeksu produkcije za leta 1913—1929—1932 (100 : 111 : 85) znaša amplituda oscilacije okoli 25%.

Le podoben položaj na svetovnem trgu je bil položaj v produkciji črnega in rjavega premoga ter lignita v naši državi. Diagram 4 kaže, da je bilo na področju današnje Jugoslavije l. 1913 pridobljenih 3.12 milijonov t pre-

moga (13). Množina se povzpne v letu 1929 na 5.72 in pade leta 1933 na 3.85 milijona t. Indeks primerjave znaša 100 : 181 : 123. Ampituda okoli 60%, vendar se giblje visoko nad predvojnim nivojem. Padec med viškom in dnom v letih 1929—1933 je v Jugoslaviji 100 : 68 (Nemčija 100 : 65) (14). V primeri s svetovno produkcijo dajejo ta števila zglede nemirnega razvoja, značilnega za sunkovito izrabo naravnih bogastev v deželah z neuravnovešeno gospodarsko strukturo ali prizadetih po samovoljnejših posegih v fiziologijo gospodarstva.

Premogarjenje na področju RGL se je (diagram 4.) gibalo po nastopanju kulminacijskih točk vzporedno črti celotne jugoslovanske produkcije. Za zgoraj navedena leta znašajo absolutne množine rjavega premoga in lignita 1.58 (1913), 2.29 (1929), in 1.16 milijona t (1933). Indeks je 100 : 145 : 73; amplituda 70%; Razmerje med viškom in depresijo 100 : 50.

Te ugotovitve kažejo, da je moglo naše lokalno premogarstvo kljub izgubi zunanjih trgov (zaradi izpremenjenih meja in n. pr. nove italijanske energijske politike) v poprevratni dobi dobro izkoristiti svoj privilegirani položaj glede tehnične opreme in prometno-komercialnih razmer. Njegov indeks narašča v letih 1918 do 1929 neprimerno hitreje nego indeks celokupne svetovne proizvodnje. Zagon vendar ni tako močan in impetuozen kot je porast celokupne jugoslovanske produkcije. Reparacije, opreme in forsirana eksploatacija v Bosni in Srbiji, zlasti v letih 1929 do 1933, omejujejo postopoma notranji trg premogu iz naše banovine. Z velike višine popusti potem indeks proizvodnje v naši banovini globlje nego indeks svetovne proizvodnje in, kar je važno, tudi globlje kakor celotni jugoslovanski. Na povečani potrošnji v povojni dobi na ozemlju naše države premog iz RGL ni udeležen, zato je l. 1932 njegova produkcija padla celo pod produkcijo iz l. 1913.

V svojem privilegiranem položaju je l. 1919 producirala dravska banovina še 53% vsega premoga (2.2 mil. t), po obnovi premogovnikov na jugu (1929)

je padel kljub ostremu narastu absolutne množine odstotek na 40% (5.72 milijona t), v letu 1933 pa — deloma kot posledica padca potrošnje, deloma vsled industrializacije juga — na 30% (3.85 milijona t).

Vzporedno s celokupno produkcijo premoga in lignita na področju RGL poteka krivulja proizvodnje rjavega premoga v revirjih T. P. D. (diagram 4.) Stalno obsega nekaj nad 80% celotne v dravski banovini izkopane množine. Po diagramu pa lahko presojamo delež T. P. D. pri celotni državni produkciji rjavega premoga. Primerjava posameznih ordinat v diagramu 4 omogoča brez komentarjev presojo kvantitativnega pomena rudnikov imenovane družbe v pridobivanju rjavega premoga na ozemlju Jugoslavije. Kljub relativnemu nazadovanju proizvaja še vedno 33% (erar l. 1932 39%) rjavega premoga. Podoba je, da se je na tej višini odstotna udeležba nekako stabilizirala. Kakor bomo pozneje videli, je ta ureditev naša odmeva tudi na borzah, kjer so delnice T. P. D. v zadnjem času rapidno poskočile od 95 Din na 250 Din.

Primerjava proizvodnih krivulj kaže, da sta nastanek jugoslovanske države in njena politika zaščite tuzemske industrije ustvarila premogarstvu dobo izrednih razvojnih možnosti. Tudi perioda najostrejše depresije ni potisnila v naši državi kot celoti produkcije pod predvojni volumen. Na ozemlju RGL pa je T. P. D. kot absolutno vodilna industrija v desetih letih pred vojno izkopala povprečno letno 1.130, med 1920 do 1930 1.463 in med 1931 do 1935 na leto 1.03 milijona t. Krivulja se zopet vzpenja. Glavnega vzroka reducirane zaposlenosti v revirjih torej pod nobenim pogojem ne smemo iskati samo v zmanjšani oddaji, kakor se »ad usum populi« vedno govori, temveč v večji meri v gospodarskem in tehničnem vodstvu družbe.

Velike investicije so usposobile cementarne družbe za veliko produkcijo. Od l. 1922 do 1935 se je nažgalo ca 420.000 t cementa; največ l. 1931 (63.500 t). Od tedaj je produkcija paralelno zastoju gradbene delavnosti popustila (1934 : 34.000 t). Z večjimi javnimi deli bo imela T. P. D. priliko polne zaposlitve, seveda po kartelno dogovorjenih cenah.

Apnenice so v istem razdobju proizvedle 153.000 t apna.

KAPITAL

T. P. D. je zbrala ob svoji ustanovitvi z delnicami, glasečimi se na 100 gld., 1.5 milijona gld. (3 milijone zl. K). Kakor kaže nazorno diagram 5., se je dvigala glavnic v letih 1873, 1880 in 1881 postopoma na 3, 5, 6 in 7 milijonov gld. Ob gospodarski krizi l. 1883 so bile delnice (70.000 kom.) prežigosane na 70% nominalne veljave. S tem so se po nalogu vlade eliminirale tudi kurzne izgube prioritetnih akcij in tiskarski stroški (6). Vse do leta 1913 je ostala glavnic potem 4.9 milijona gld. (9.8 milijona zl. K).

Leta 1913 je bil z emisijo 49.000 novih delnic po 200 zl. Kr. in kurzu 250 zl. K zvišan kapital na 19.6 milijona zl. K. Z zložitvijo starih 70-goldi-

200 j. K. Vplačanih 13 milijonov Din je imelo vrednost 840 tisoč zl. Din. Emisijski kurz 350 j. K; aggio: 435 tiso. zl. Din (27,000.000 j. K).

Vplačilni načrt je dajal starim delničarjem na vsake 3 stare po 1 novo, torej skupno 80.000 komadov, 90.000 jih je prevzela »Länderbank«, 10.000 »Slavenska banka«, 30.000 majoritetni sindikat delničarjev te banke, 50.000 pa so prepustili na svobodno razpolaganje njenemu glavnemu direktorju. Vlada Nikole Pašića je sprejela to obliko nacionalizacije z nekaterimi rezervami na znanje. Ako bi bile vse delnice, ki so bile prepuščene grupi interesentov okoli »Slavenske banke«, ostale v domačih rokah, bi bila udeležba domačinov še vedno manjša od 1 : 10. Pač pa je bil takrat sedež družbe prenešen z Dunaja v Ljubljano.

Leta 1923 je prvi nacionalizaciji sledila druga. Inicijativa je prišla iz Beograda, izvedli so jo Slovenci. Delniška glavnic je bila podvojena na 50 milijonov Din (200,000.000 j. K). Izdanih je bilo 500.000 novih delnic po 50 Din tako, da je njih skupno število iz vseh emisij naraslo na en milijon kosov. Zlata vrednost novo vpisanega delniškega kapitala je bila ca. 1.5 milijona zl. Din; aggio: 57.7 milijona Din, odnosno 3.4 milijona zl. Din. Stari delničarji so po ključu 5 starih : 2 novima prevzeli 200.000 komadov po 62.50 Din. Zaradi vladnih predpisov, ki so hoteli omejiti oddajo ostalih delnic na domačine, je osnovala »Slavenska banka« z »Länderbanko« »domač« sindikat, preko katerega je »Länderbanka« dobila 169.700, glavni direktor »Slavenske banke« pa 130.300 delnic na razpolago, oba po kurzu 250 Din. Zaradi pomanjkanja domačega kapitala — za kaj vse je bil takrat denar na razpolago — in propada »Slavenske banke« je tudi »nacionalni« delež prešel pretežno v last »Länderbanke«.

Leta 1926 se je na podlagi zakona z dne 7. avgusta istega leta, ki odreja 20 kratno povišanje investicijskih vrednosti pred l. 1917 in 5 kratno povišanje za leti 1917 in 1918, (to pa z upoštevanjem odpisov do l. 1920), zvišal delniški kapital T. P. D. brez efektivnega novega vplačila na 200 milijonov Din v obliki enega milijona delnic, glasečih se na 200 Din. Kakor je bilo že omenjeno, se je potrebne zneske za to povišanje pridobilo: 50 milijonov iz glavnične rezerve (v glavnem aggio iz subskripcij l. 1923) in 100 milijonov iz valoriziranih postavk (ostanek 42 milijonov je ostal pri rezervah).

Poleg delniške glavnice je investiranih v T. P. D. še več prioritetenih posojil (6). Emisije iz l. 1875: 2 milijona gld, l. 1880: 2.4 milijona gld in l. 1883: 1 milijon gld so bile l. 1889 v višini 4.65 mil. gld prostovoljno konvertirane iz 5⁰/₀- v 4⁰/₀-posojila. Leta 1893 je bilo nadalje najetih 1.5 milijona gld., in sicer zopet po 4⁰/₀. Te obligacije se nahajajo izključno v francoskih rokah. Posojilo 10 milijonov fr. Fr. po 5⁰/₀ iz leta 1907 pa je bilo plasirano v notranjosti Avstrije. Med vojno zastala zlata izplačila je poravnala T. P. D. na ta način, da je prepustila imejteljem teh prioritet močan paket delnic iz emisije l. 1922 po izredno nizkem tečaju 1200 a. K —

odnosno oddala brezplačno proti odpovedi zlati pariteti. Podjetje »Arsa« iz Labina v Istri je ob svoji ustanovitvi deloma prevzelo obveznosti iz teh posojil. V bilanci za l. 1934 izgine postavka za 4⁰/₀ izžrebljivo zlato posojilo iz l. 1889. Sredstva iz prioriternih posojil so torej že v veliki meri amortizirana.

Ta pregled kapitala, zbranega pri T. P. D., kaže, da smemo pri eventualni težnji po reorganizaciji gospodarstva dravske banovine računati v najboljšem primeru s 15 do 18⁰/₀ udeležbe domačinov med delničarji T. P. D. Točnejši podatki v tej smeri bi bili potrebni, da bi lahko precizirali naše narodno in državno stališče nasproti družbi. Morda bi bila tu umestna organizacija domače minoritete.

Valorizacija v T. P. D. vloženi zneskov je bila zato težavna, ker nisem imel na razpolago točnih izplačilnih načrtov obligacijske službe. Ako računamo pa le s 25⁰/₀ efektivno amortiziranih sredstev iz prioriternih posojil, ugotovimo, da ostane od predvojne dobe okoli 46 mil. zl. Din, od povojne dobe pa ca 7.0 mil. zl. Din; skupno torej nekako 53 mil. zl. Din. ali po tečaju dinarja iz l. 1935, do 700 milijonov Din, če upoštevamo še nekatere sekundarne valutne oscilacije in stroške na vpisih.

Tudi iz navedenega torej sledi, da so se bili stroški investicij pred vojno krili z najetimi posojili, odnosno s povišanjem delniške glavnice. Po vojni vplačane vsote pa ne odgovarjajo tehničnim opremljenostim, ki so bile potrebne, da se je storilnost delavca povečala od 1921 do 1931 na dvojno mero. Investicije so se torej krile iz tekočih sredstev.

Diagram 2 kaže gibanje kosmatega dobička družbe za njeno poslovanje v tem stoletju. Omenil sem že njegov relativni narastek v konjunkturni dobi. Delničarje, ki jim po odbitku tantjem in dotacije rezerv pripade dobiček v obliki dividend, je treba ločiti v stare (predvojne), to je one do l. 1920, in nove (to je subskribente prostih akcij iz l. 1922 in 1923). Ker so delnice papir, ki prehaja iz roke v roko po najrazličnejših tečajih, ki niso vedno odvisni le od stvarnega gospodarskega stanja družbe, je nemogoče preceniti, kolikšno obrestovanje, efektivno vplačanega denarja na tej ali oni borzi po tej ali oni valuti predstavljajo izplačane dividende.

Da si pa ustvarimo sliko, mislimo si dva »ideelna« delničarja. Prvi sodeluje od ustanovitve družbe ter je izkoristil opsijsko pravico pri vseh poznejših emisijah, drugi je novi delničar iz l. 1923. Po točnem preračunu se je prvemu l. 1873—1881 in pri nadaljnjih subskripcijah v zlati vrednosti vplačani kapital obrestoval v letih 1904—1913 po 3.3⁰/₀, 1914—1917 tudi po 3.3⁰/₀, 1918—1920 po 0.9⁰/₀, 1921—1922 po 0.6⁰/₀, takoj po prenosu sedeža družbe v Ljubljano iz neposrednega območja spekulacije z avstrijsko krono l. 1923 po 1⁰/₀, v dobi konjunktore 1924—1931 po 2.8⁰/₀ ter v letu 1932 do 1935 povprečno po 0.45⁰/₀. Tudi ob najvišji prosperiteti ne bi tak star delničar prišel popolnoma na svoj predvojni račun. Docela drugačna pa je

slika z novim delničarjem, na pr. kupcem delnic emisije l. 1923. (po 250 Din). Ne glede na to, da je delnico lahko takoj prodal po 830—1025 Din, mu je v l. 1923—1932 nosila povprečno po 12.5%, v dobi krize 1933—1935 pa še vedno 2.2% kljub temu, da se dividende l. 1932 in 1933 niso izplačale. Taka razdelitev dobičkov bi bila seveda nepravična, če bi prekupovanje, tantjeme itd. ne predstavljale regulativa, ki je visoke dobičke enakomerneje razdelil, a žal obenem odvedel v inozemstvo. To je kričeč primer, da se v bodoče ne sme prepuščati nacionalizacij zasebnikom ali njih ustanovam. To velja sedaj posebno za javna dela in energijsko gospodarstvo.

Tečaj delnic na borzi je barometer za stanje družbe, a tudi izraz špekulacije (diagram 6). Pred vojno so delnice polagoma, a stalno padale, kakor je pač visokovredni premog izpodrival rjavega. Beg v realitete po l. 1914. je ponovno dvignil tečaj. Primer špekulativnega padca so tečaji iz krizne dobe. Pri tem moramo upoštevati, da je bilo povprečno na delnico vplačanih pred vojno (1913) 225 zl. K., l. 1923 pa le še 34.00—36.00 zl. Din. Sedanji kurz je 250 Din.

DELO

Diagram 7. ponazoruje za razdobje 1922 do 1932 udeležbo človeške fizične delovne sile pri pridobivanju rjavega premoga v naši državi (diagr. 4.).

Skok med viškom zaposlenih delavcev (1929) in minimom (1933), ki nekako ustrezata po množini proizvodnje ekstremoma konjunktornega vala, je 100 : 82. Absolutni višek števila delavcev pa ni bil ob maksimalni državni produkciji, temveč leta 1923, torej takrat, ko je strmi porast tuzemske proizvodnje nekoliko zastal in do leta 1926 celo rahlo padal. Na novem zagonu 1927 do 1929 pa število zaposlenih moči ni več proporcionalno udeleženo in leta 1929 se pojavi le še sekundarni maksimum. Velike investicije so namreč nekako od leta 1924 dalje delo v premogarstvu tako racionalizirale, da se je storitev posameznikov bistveno povečala. Tendenca padca začenja tedaj že leta 1924 in traja dobrih 10 let. Število delavcev seveda ni edini kriterij, ker se po letu 1929 pričinja reducirati tudi število delavnikov (»šihotov«).

Gibanje zaposlitve v premogarstvu RGL prikazuje diagram 7. Zaposlenost, izražena po produktu iz števila delavcev in povprečnih letnih delavnih dni je bila v letih 1913, 1924 (absolutni maksimum), 1929 (konjunktorni višek) in 1933 (depresija) v razmerju

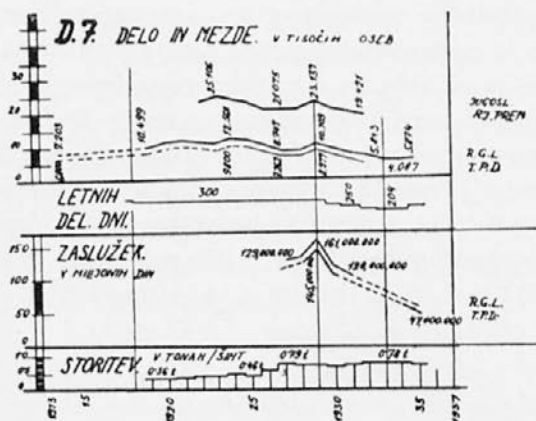
$$100 : 170 : 144 : 55$$

dočim je bilo razmerje ustrezajoče produkcije

$$100 : 120 : 145 : 73.$$

Kakor izhaja iz diagrama 7. je indeks za padec proizvodnje premoga na področju RGL v letih 1929 do 1932, 100 : 50, indeks zaposlitve za isto raz-

dobje 100 : 38. Tu prihaja v poštev poleg racionalizacije obratov še silno stroga disciplina in kakor omenja G. Bajkič v »Narodnem blagostanju«: »s strogimi kaznimi izsiljeno večje fizično delo, ki naj v breme delovne moči zasigura prosperiteto podjetja«.

Za silno racionalizacijo obratov ter posledice tega dejstva za brezposelnost je značilna tudi sledeča ugotovitev. Leta 1919 je izkopal 10.499 delavcev v povprečno 300 šihitih 1,170.000 t premoga. Leta 1933 pa je pridobilo 5.843 delavcev v povprečno 204 delavnih dneh 1,160.000 t.

Število pri T. P. D. zaposlenega delavstva se izpreminja sorazmerno s celotnim številom premogarjev v dravski banovini. Zaposlitev v njenih reirjih je odločilna za delovni trg te stroke v Sloveniji. Indeks zaposlenosti in produkcije vse banovine za gori navedena leta znaša:

zaposlenost: 100 : 140 : 125 : 47
 produkcija: 100 : 120 : 150 : 70

Tu opazamo isto, morda le še nekoliko bolj priostreno dejstvo, da sta racionalizacija in strogi delovni režim povečala storitev.

Diagram 7. nazorno kaže, kako je naraščala storitev posameznega delavca. Ako upoštevamo, da so bile po l. 1924 v obratu velike izpopolnitve in je vodstvo v krizi napelo vse sile, da vzdrži donosnost obrata navzlic zmanjšani oddaji, vidimo, kako sta sodelovala pri tem delavstvo s svojo fizično silo in modernizacija obratov. Storitvev, ki je bila leta 1919 na delavca dnevno 0.36 t, je narasla leta 1927 na 0.79 t ter ostala z majhnimi nihanji na tej višini.

Za presojo zaslužka je treba upoštevati mezdo in mesečne dohodke.

Mezda, to je povprečna delavska plača za »šihit«, se je, preračunana na zlato pariteto, gibala (15) v teh-le mejah:

leta 1913	K 3.31	(zl. Din 3.45)
leta 1924	Din 47.30	(zl. Din 3.68)
leta 1929	Din 49.00	(zl. Din 4.46)
leta 1932	Din 44.50	(zl. Din 3.78)
leta 1933	Din 44.50	(zl. Din 3.68)

Mezdo bi bilo potreba preračunati sicer na cene indeksa za živila in obleko; ker pa tega tudi pri ostalih cenitvah nismo izvedli, naj ostanejo primerjave v zl. din, sicer bi bilo fizično delo v vzporeditvenih kalkulacijah favorizirano.

Mesečni zaslužek v 25 delovnih dneh je bil leta 1913 ca 83 zl. Din, leta 1924 ca 92 zl. Din in 1929 ca 112 zl. Din; pri 18 delovnih dneh leta 1932 ca 68 zl. Din in v 12 delovnih dneh leta 1933 ca 45.50 zl. Din. Ob upoštevanju indeksa bi bili za leto 1932 navedeni zaslužki enakomerno razdeljeni ravno še zadostovali za prehranitev povprečne družine, torej še za vzdrževanje stroja-človeka. Pripomnim, da je bil prehranbeni minimum leta 1926 za 3 člansko družino 630 Din (55 zl. Din).

Vzporeditev produkcije, zaposlenosti in storitve kaže, da je stroj nadomestil človeka za povečanje dobičkov podjetja.

V letih 1913, 1929 in 1933 je bila delavska plača za delovno uro v razmerju: 100 : 135 : 107; mesečni zaslužek pa v razmerju 100 : 135 : 55.

Pri kalkulaciji produkcijskih stroškov za tono premoga je delež mezde padal vzporedno s povečano storilnostjo od 50^{0/0} pred vojno na 40^{0/0} v letu 1925. Od leta 1929 naprej pa znaša le še 33^{0/0} (15).

Diagram 7. kaže razvoj izplačilnih mezd na področju RGL in v podjetjih T. P. D. za dobo l. 1927—1935. Iz nazadovanja izplačanih vsot sledi, kakšno utesnitev je moralo utrpeti gospodarstvo teh industrijskih krajev ter rudarji in njihove rodbine. Posebno v revirjih T. P. D., ki so čisto industrijskega značaja, so bile posledice zelo občutne. Po računih anketne komisije, ki je preiskovala položaj delavstva, je pri 12 delovnih dneh (aprila 1933) in zaslužku ca Din 44 na dan nekako polovica delavskih rodbin imela manj, nego je potrebno za prehrano. Primanjkljaj do prehranjevalnega minimuma je znašal 3.5—4 milijone dinarjev za leto, kakršno je bilo 1933. Krili so ga krediti pri trgovcih, črpanje prihrankov, posojila in podpore. Ugotovljeno pa je bilo, da bi obrat l. 1932 še zadostoval za prehrano prebivalstva, če bi se nivelirali zaslužki, seveda včasih nasprotno neposredni koristi racionalnosti dela. S kakimi 6 milijoni Din je bilo mogoče preprečiti izčrpanje delavca v revirjih. Pri tem pa moramo pomisliti, da so znesli od leta 1923 do 1935 po objavljenih računih čisti dobički družbe 362 milijonov dinarjev.

Visoko nad eksistenčnim minimumom je remunerirano delo višjega uradništva in članov upravnega sveta. V razdobju, odkar je družba v Ljubljani (1923—1935), je bilo od čistega dobička izplačanih na račun tantiem Din 36,879.443 (§ 32. odst. 2 pravil).

POTROŠNJA

V tej razpravi se ne morem baviti z uvozom tujega premoga v našo državo. V prvih povojnih letih je prihajal deloma kot reparacijska dobava. Sedaj se uvaža za potrebe Primorja in za nekatere industrije v notranjosti.

Važnost kapacitete notranjega trga in relativne lege konsumenta nasproti producentu posameznih proizvodov smo občutili zlasti živo v preteklih letih ostre krize.

Ne bom navajal posebnih števil za količino porabljenega domačega premoga, ker slede z malo zakasnitvijo vala (zaloge) v glavnem krivulji proizvodnje, risani v diagramu 4. V primerjavi z ostalim svetom pokurimo pri nas dokaj malo premoga. Medtem ko so n. pr. Nemčija, Francija in Švedska porabile (1928) 3, 2, odnosno 1 kg na dan in prebivalca (16), smo v Jugoslaviji potrošili le 0.1 kg. Šibka industrijalizacija ter gozdno bogastvo, ki preskrbuje domačinstva z energijo, sta temu glavni vzrok.

Naš premog je navezan predvsem na domači trg. Po svojih tehnoloških lastnostih ne prihaja v normalnih razmerah v poštev za eksport. Napredujoča elektrifikacija mu stalno omejuje že itak skromne izvozne možnosti. Doma pa je zavarovan. Poleg Italije, Romunije, Madžarske je namreč tudi naša država zaščitila svoje premogarstvo (11, 12). Sredstva te zaščite so znana: kontingentiranje uvoza, carine, razne posebne pristojbine na mejah ter favoriziranje domačega blaga v dobavah za javna podjetja, predvsem za železnice. Pri nas obremenjuje premog, uvožen po morju le manipulativna taksa 0.50 zl. Din, tuji premog, dospel po kontinentalni poti pa taksa in carina v iznosu 7 zl. Din na tono. Posebna železniško-tarifna politika do skrajnosti favorizira domačo proizvodnjo. Postavke za prevoz tujega rjavega premoga so naravnost prohibitivne.

Ta izolacija domačega trga od inozemskih producentov naših nekdanjih dobaviteljev ima za notranje razmere in gibanje cen običajne posledice. Inozemski premog je z izjemo Primorja in posebnih kvalitetnih dobav za industrijske panoge izključen z domačega trga.

Cene domačega 4000—5000 kaloričnega premoga so se mogle na rudniku kalkulirati enako visoko kakor 7500—8000 kalorični šlezki kosovec ali drugi enakovredni tuji proizvod (Fettförderkohle rensko-vestfalskega premog. sindikata (11, 12). V gibanju cen na zaščitem domačem trgu opazimo predvsem, da so se v letih 1923—1931 vzdržale neprimerno visoke cene kljub (po mednarodnem merilu) slabi kvaliteti proizvoda. V letih 1926 do 1929 je bil naš rjavi premog absolutno dražji od tujega črnega (9, 11, 12, 16). Cena domače kalorije na rudniku pa je vse do danes ostala malo višja od tuje. Točne oscilacije vsled kaloričnih nehomogenosti materiala, valutnih nihanj itd. seveda ni mogoče zasledovati. Obubožanje notranjega trga, konkurenca novo nastalih virov ter psihološki moment preobrata iz konjunktura v krizo

so v razdobju 1930—1935 pritisnili cene toliko navzdol, da ne plačujemo niti absolutno tone, niti relativno kalorije več tako drago.

Zanimivo je primerjati indekse za čisti dobiček, mezde in ceno v raznih letih:

	1922	1929	1935
čisti dobiček	100	302	100
mezda	100	154	120
cene (povprečne)	100	128	96

Navedena števila sama po sebi kažejo smer, v katero naj se giblje naše stremljenje po ureditvi eksistenčnega vprašanja revirjev T. P. D.: zasigurajo naj se oddaje v neki srednji višini, okoli 1,350.000 t. (1935: 1,000.000 t) tako, da se bo dvignila zaposlitev pri sedanjem staležu delavstva in ob isti mezdi na normalo. Pri tem bi se izrabljale tudi investicije. Racionalizacija obratov in zvišane dobave naj enakomerno razdelijo korist med konsumenta (cenejši premog), delo in kapital, ne pa kakor l. 1929, ko je racionalizacija podražila premog, a navzlic podvojeni storitvi zvišala mezde komaj v razmerju 2 : 3, dobiček pa kar na trikratno vsoto.

Naše javno-gospodarske, po možnosti regionalne ustanove, kot ekonomske zastopnice prebivalcev, ki so posredni ali neposredni konsumenti in naravni lastniki rudnega blaga, si morajo zato zasigurati kontrolo nad cenami in delež na dobičku. Ako bi bile nacionalizacije izvedene po smislu in ne po črki predpisov, bi n. pr. pri pomanjkanju zasebnega kapitala pokrajina kot akcionar z dividendami iz konjunkturne dobe igraje krila vse socialne podpore za prizadeto delavstvo v krizi in bi financirala potrebna dela, poleg amortizacije nakupnih stroškov delnic in obrestovanja. Tu bi bili viri za bednostni fond v širšem pomenu besede, zbrani ne iz dajatev, ki se nalagajo prebivalstvu ob času depresije, temveč iz prekomernih konjunkturnih zaslužkov. Tak sklad bi lahko nosil tudi za podpirance manj žaljiv naslov, ker bi bil le izenačevalna rezerva za oscilacije mezd, plač in valovanj na delovnem trgu.

V ilustracijo gornjih števil navajam vzgled kalkulacije cen premoga za tona iz začetka l. 1927:

Delavske plače	73.— Din	Davki	12.— Din
Pazniške plače	3.20 „	Uradniki centrale in vodstvo	4.— „
Uradniške plače	4.00 „	Tantjeme	4.— „
Les in material	33.— „	Odpisi in rez. sklad	4.— „
Soc. zavarovanje	6.50 „	Dividende	22.— „
Deputati, izgorevanje in lastna poraba	12.— „		
		Skupno	188.70 Din

Cena premoga je bila 216 Din.

Za prodajno organizacijo kateregakoli produkta je važna struktura trga. Potrošnja premoga v Jugoslaviji kaže odstotna tabela za leti 1928 in 1932, torej tik pred viškom in tik pred dnom konjunkturnega vala. Za primerjanje dodajam še ustrezajoča števila iz industrializirane Nemčije (16, 2, 1).

Jugoslavija:	1928	1932	Nemčija: 1928
železnice	24.7%	41.2%	9.9%
brodarstvo	4.1%	4.0%	2.2%
industrije	58.0%	44.5%	60.2%
hišna poraba	13.2%	10.3%	27.7%

Sestava konsumnega trga je torej v tujini mnogo pestrejša in posamezni odjemalec v kolikor ni organiziran, manj važen.

Pri nas so najvažnejši konsument državne železnice. Zaradi prevoza po režijski tarifi in koncentracije komercialne službe ima to podjetje, ki sicer troši premog na področju vse države, možnost prilagoditi razpečevalna področja posebnim politično-gospodarskim smernicam.

Predvsem moramo ugotoviti, da so državne ali v državni upravi nahajajoče se normalnotirne proge glavni konsument naših rudnikov. Dobavitelji ozkotirnega 76 cm omrežja pa so v prvi vrsti bosanski premogovniki, ki obratujejo v geografskem težišču tega omrežja.

Normalnotirne železnice so porabile (17) v letih 1925—1933 množine premoga, ki jih kaže diagram 4 s prekinjeno črto. Mera kritja teh potreb iz premogovnikov s področja R G L je tudi označena. Revirji T. P. D. so pri tem udeleženi po ceni vedno s približno 80%. Kakor se razvidi iz krivulj, so te državne železnice stalen odjemalec s primeroma malimi oscilacijami tudi v hudih krizah. Premogovniki dravske banovine so, v kolikor so mi podatki na razpolago, med l. 1925 do 1935 dali državnim normalnotirnim železnicam 75—38% potrebnega premoga; l. 1932 nekako 50%. Število plačanih tonskih kilometrov v področju železniške direkcije Ljubljana nasproti onim v vsej državi pa je bilo istega leta 22%, dolžina prog pa pod 16% (3). To dejstvo je važno za eventuelne težnje pri organizaciji gospodarstva.

Glede regionalne oddaje premoga iz področja R G L proti jugovzhodu države bom izdal poseben kartogram.

DAVŠČINE IN SOCIALNE DAJATVE

Dejstvo, da hrani naša zemlja rudno blago, ki je tehnično uporabno v onem razdobju, ko naše ljudstvo biva na tem predelu, upravičuje višje socialne organizme naroda, da črpajo koristi iz vrednotenja teh dobrin. Do danes se je vršilo to v obliki davkov in socialnih dajatev. Primerjava predvojnih s povojnimi davščinami je težavna. Do 1924 so bilance T. P. D. izkazovale le državne davke, dočim so se občinske doklade zaračunavale pri obratih (5). Od tega leta dalje pa so se razen prometnega, izkazovali vsi davki pod eno postavko. Povprečni predvojni (samo državni) davki (6) v razdobju od l. 1900 do l. 1918 so znašali ca 15% kosmatega dobička. Najvišji odstotek je bil 20%, najnižji 9.9%. V letih 1922 do 1924 je dosegel povprečni državni davek 18.5% kosmatega dobička. Od l. 1924 dalje so publicirane le še skupne postavke za državne in avtonomne davke. L. 1924 so znašali državni davki 16.2 milijona, celokupni pa 27.29 milijona Din, to je 22%, oziroma 38% kosmatega dobička.

V letih 1925 do 1935 so znašale vse davščine povprečno 26.6%; najvišji odstotek 40% je bil leta 1925, najnižji pa 13% 1935. Zanimivo za državno davčno politiko je dejstvo, da v periodi 1925 do 1929 davčna obremenitev pada, dasi rastejo dobički. S tem so bile deloma rekompensirane prekomerne dajatve iz let okoli 1924.

Povojna ureditev socialnega skrbstva, ta velika pridobitev delavstva radi vpliva novih socialnih gibanj in izpremenjene miselnosti, je obremenila družbo z dokaj stalnimi letnimi izdatki. Od leta 1924 do danes se gibljejo med 9.6 (leta 1924) do 12.2 (leta 1932) milijona dinarjev na leto. Za primero dodajem, da so znašali ti izdatki v letih 1905 do 1906 le 230—240.000 zl. K, po tečaju iz leta 1934 torej ca 3 milijone dinarjev.

ZAKLJUČKI

Brez nadaljnjih večjih investicij, katerih rentabiliteta pa ni absolutno zasigurana, je pogoj za uspevanje premogarstva na področju R G L zaščiten domači trg, ki pa mora obsegati še velike predele naše države izven mej dravske banovine.

V nasprotju z raznimi drugimi trditvami ugotavljamo na podlagi zbranih podatkov, da je državno zedinjenje dovedlo v razdobju 1923 do 1930 v primeri z razvojem svetovnega trga do izrednega razmaha in dobičkonosnosti premogarstva v dravski banovini. V času krize 1931—1935, ko je padla povprečna produkcija na višino iz let 1919 do 1922, je bil najtežje prizadet ročni delavec. V konjunktorni dobi si namreč ni mogel ob normalnem življenju prihraniti zadostne rezerve za krizo, ko je racionalizacija obratov reducirala odstotni delež mezde pri produkcijskih stroških ter s tem njegovega zaslužka.

Vzglede konjunktura kaže, da je v interesu ekonomskega življenja dravske banovine, v popolnem skladu s sodobnimi gospodarskimi nazori izvesti v tej ali oni obliki kontrolo nad investicijsko politiko tudi pri zasebnih podjetjih, ki jih po trenutnih ugodnih položajih ne smemo »predimenzionirati«. Predvsem pa morata biti pri racionalizaciji ali preusmeritvi produkcije, ki se vrši iz tekočih dohodkov podjetij, v bodoče sorazmerno udeležena poleg kapitala tudi delavec in konsument. Garancijo konsuma v okvirni organizaciji naj odtehta udeležba javnega gospodarstva na dobičkih velikih zasebnih industrij.

Kakor vse kaže, gremo novi konjunkturi nasproti. Treba je po izkušnjah iz preteklosti in z ozirom na politični položaj Slovencev misliti na snovanje javnih finančnih ustanov, ki naj omogočajo stvarno nacionalizacijo industrije in osnovanje rezervnih fondov za zaposlitev ob depresijah ali ob motnjah, ki bi nastopile pri divergencah zasebne in javnogospodarske koristi v vodstvu večjih industrij.

Kot z naravnim in nezadržljivim procesom moramo računati z industrializacijo osrednje Bosne in vzhodne Srbije. Predvidevali so jo trezni gospodarski publicisti, prav v zvezi z možnostmi razvoja slovenske industrije, že l. 1918, ko so bili pojmi o našem položaju v bodoči Jugoslaviji še dokaj megleni. Etatzacija posebej premogovne produkcije je kljub vsem neugodnim reperkusijam na našem lokalnem trgu v skladu s pravilno načelno usmerjenostjo v organizaciji izrabe naravnih bogastev. Naloga naše gospodarske politike je omiliti na eni strani izrastke prehitrega in včasih nepremišljenega podržavljenja, na drugi strani pa pritegniti postopoma pod javno-gospodarsko ingerenco tudi v dravski banovini velika rudarska podjetja v popolnem skladu z narodnimi in ekonomskimi interesi prebivalstva naše pokrajine.

Organizacija energijskega gospodarstva pod vodstvom banovine nudi tako priliko. Z ozirom na velike investicije, socialno stran vprašanja ter izrabo razpoložljivih in lahko dostopnih naravnih dobrin mora premogarstvo aktivno sodelovati. Na vsak način je nepravilno pred izrabo kapacitete obstoječih rudarskih naprav iskati zopet tuj kapital za investicije v hidrocentrale. Vprašanje, kako urediti udeležbo banovine na dobičkih premogarskih podjetjih, je pri delniških podjetjih dokaj lahko rešiti.

Pri svojih zaključkih sem se na vzgledu T. P. D. dotaknil nekaj vprašanj s področja nove organizacije gospodarstva. Ako ta razprava dovede do diskusije ter bo prinesla morda popravke ali izpopolnitve, bo dosegla tem bolj svoj namen, namreč čim realističnejše obravnavati življenjske pogoje našega naroda. Le na ta način lahko spoznamo, kaj smo, kaj hočemo in s katerimi sredstvi pridemo do cilja.

VIRI

1. Rudarska i topionička statistika kraljevine Jugoslavije. Služ. izd. Min. šuma i rudnika.
2. E. Kürschner: Problem energije. Godiš. sveuč. kralj. Jugoslavije u Zagrebu za šk. god. 1924/25—1928/29 Zagreb 1929.
3. Statistika jugoslovenskih železnica. Izd. Gen. dir. drž. železnica.
4. C. Nagode: K izgradbi longitudinalnih železnic v naši državi. Teh. in Gosp. II. št. 11—12.
5. Poslovna poročila T. P. D. 1923—1935.
6. »Compass« Wien.
7. A. Popovics: Das Geldwesen im Kriege. Wien.
8. E. Wagemann: Structur und Rythmus der Weltwirtschaft. Wien 1924.
- 9.—10. Société des Nations: Annuaire Statistique. Genève.
11. Société des Nations: Memorandum sur le Charbon. Genève 1927.
12. Société des Nations: Le Problème du Charbon. Genève 1932.
13. A. Arh: Razvoj rudarske industrije. »Del. politika«.
14. VIII. 1935.
14. Chénévier: La Science et la Vie. Avril 1937.
15. Poročila delavske zbornice za Slovenijo 1925/26 in 1927/28.
16. V. D. I. Nachrichten 1930. (Verein deutscher Industrien).
17. Statistički godišnjak kraljevine Jugoslavije.

O B Z O R N I K

† Prof. dr. Ljudevit Pivko

Rojen 17. avg. 1880 v Novi vasi, občina Sv. Marko niže Ptuja, gimnazijo obiskoval prvo leto v Varaždinu, nadaljnja 3 leta v Ptujju, višje razrede v Mariboru; maturo opravil 1900, vseučil. študije (slavistiko in german.) začel v Pragi, po prvem letu odslužil kadroski rok (enoletni prostovoljec) v Krakovu, nadaljeval eno leto v Pragi, nato 2 leti na Dunaju, promoviran 1905 (disertacija: glasoslovje domačega narečja), nekaj mesecev se strokovno izpopolnjeval v Nemčiji (Frankfurt in Berlin), 1906 se poročil s Čehinjo Ljudmilo Mužikovo, izza 1906 do smrti služboval na mariborskih srednjih šolah; 1914 mobiliziran, bil najprej v Boki in Albaniji, nato na ital. fronti ob Soči, končno na tirolski, tam carzansko akcijo izvršil 17. sept. 1917; v Italiji dobrovoljec do konca vojne, v Maribor se vrnil v maju 1919 učiteljevat; narodni poslanec 1925—1928 in 1931—1935. Umril 29. marca 1937.

* * *

Upamo, da se kmalu najde kdo, ki bo v monografiji zajel to močno osebnost, zbral in ocenil njegovo delo, zlasti pa pregledal obsežno literarno zapuščino, obstoječo v glavnem iz drobnih zapiskov, ki jih je stalno liki dnevnik vodil izza visokošolskih let in ki utegnejo osvetliti kakšno plat one fin de siècle — dobe, ko je zorela njegova generacija, ki je prilila toliko novih sokov v vse panoge slovenske kulture.

Narava je našega Ludovika za življenje bogato obdarovala. Zdrav kmetski fant, živahen, dovzeten, prava antena za vse možne valove, dober opazovalec, z izvrstnim spominom za osebe, kraje, dogodke, posebno nadarjen za jezike: tak je hodil po šolah od razreda do razreda, povsod si širil obzorje, posebno seve na obeh univerzah, kjer je izkoristil vsak prosti čas bodisi v dijaških društvi ali v učenih družbah, najraje pa se je kretal v sokolskih telovadnicah.

Pivko je bil in ostal ves z duhom in telesom Sokol. Sokolski ideji je prodril

do dna in jo presadil v svoje življenje. Iz nje izvirajo vse tiste vrline, ki so tvorile njegovo bistvo in nam ga napravile tako ljubega in vrednega.

Sokolska organizacija je najbolj ustrezala njegovemu značaju: srečna spojitev telesnega in duševnega napona, disciplina pri sebi in drugih, bratški stiki in plemenita tekma v članstvu, vesela družabnost in domača preprostost, medsebojna popustljivost in strpnost, stremljenje po vednem napredku; vzgajanje, svetovanje, pomaganje; negovanje svoje narodne s skupno slovansko zavestjo. Vse te v telovadnici dobljene lastnosti je prenesel v vsakdanje življenje. Tak je bil kot učitelj: živahen, preprost, nazoren, nič ukazovatelj, temveč svetovalec, resničen vzgojitelj. Sam se je poglobil v pedagoško teorijo in pisal knjige, kakor je sploh rad vezal prakso s teorijo. Tudi kot politik je obdržal vse svoje »laične« lastnosti. Točno je izpolnjeval svoje dolžnosti, pomagal na vse strani, vestno opravljal razne izročene mu velike in drobne skrbi, bil je skrajno požrtvovalen in nesebičen. Govoril je, kakor govori prijatelj, raje je prepričeval z argumenti in pojasnjeval na preprost, poučen način, kakor pa da bi pobijal s krepkimi izrazi. Politika mu je nudila priliko za vzgajanje širokih mas, kakor se je že v mladih letih posvetil »Slovenskemu štajercu«, »Slogi« in drugim listom ter pobijal odpadništvo.

Verno vdan isti napredni liniji, ni zašel v noben ekstrem, tuje mu je bilo vsako neplodno zabavljanje, raje je gradil ko grajal, na osebne napade ni odgovarjal, niti ko so skrunili njegovo dobrovoljsko čast, tako da se je čutil St. Vidmar dolžnega, temperamentno zaklicati obrekovalcem: Stojte! — Pivko ni poznal sovraštva do nasprotnikov. Ko so ga nekoč hudo prijemale, sem pričakoval, da si bo skušal dati duška v zasebnem razgovoru, pa me je zaupno potegnil k sebi in rekel: Veš, niso slabi dečki! ter mi začel odkrivati razne njihove dobre lastnosti, za katere morda sami niso vedeli.

Veliko je pisateljaval; poleg strokovnih člankov je objavljaval poljudne povesti šaljive in poučne vsebine, nekatere pod psevdonimom **Janko Osojnik** ali **Pavel Poljanec**. Zadnje večje delo je opis bojev »Proti Avstriji« v dveh serijah, prva obsega pet, druga štiri knjige. Tu je sijajno opisal znano carzansko akcijo in nato delo v dobrovoljski legiji. V češkem prevodu so te knjige doživele že 3. izdajo. Ostalo pa je še gradiva za kakšne štiri knjige; to je odlagal, ker je vsebina kočljiva (odnos do Jugosl. odbora) in čas ne še dovolj primeren za trezno presojo zgodovine.

Njegova neumorna delavnost mu je pridobila nešteto znancev, ki so navadno na mah postali tudi njegovi prijatelji. Tolika je bila moč njegovega prikupnega, demokratičnega občevanja. Dobro ga je označil neki rojak: Velike počitnice je preživiljal (Pivko) v svojem rojstnem kraju, v idilični Novi vasi ob Dravi. Čudovito preprost in naraven je bil v občevanju z vaščani. Govoril je v vaškem dialektu, ljudem je pojasnjeval in razlagal tako, da ga je vsak razumel. Njegov smehljajoči se obraz s pipico v ustih je bil vsem ljub. Vsi vaščani brez razlike političnega prepričanja so prihajali k njemu po svet in pouk. Njegova odkritost in tolerantnost sta legendarni. Nasprotnikov ni manj ljubil in jim ne manj pomagal kakor prijateljem.

Sredi dela je odšel od nas, kot zrel mož, kje mu je še bila starost! Koliko smo si še obetali, zlasti iz folklorne za mariborski časopis za zgodovino in narodopisje! Čeprav je živel silno skromno in redno, je vendar nemirno poslanško življenje, posebno na ponovnih, skrajno naporih turnejah po ČSR, ko ni imel pravega reda niti dovoljnega počitka, začelo glodati na njegovem zdravju. Uprlo se mu je črevesje, on seve se ni za to zmenil. Razvil se je rak, čigar operacija je prišla že prepozno. In tako je, pred malo dnevi še v šoli, — tako se je znal premagovati! — na velikonočni ponedeljek mirno zaspal. Po smrti je bil deležen redkih časti, ne le njegov pogreb, temveč spominske slovesnosti v Sloveniji in na Češkem (Praga, Brno, Olomouc in go-

tovo še drugod) so tudi pričale, da nas je zapustil velik mož.

* * *

Najbolj je dr. Pivko zaslovel po svoji carzanski akciji, ko je prešel s svojim odredom k Italijanom in jim na važni točki odprl fronto, da bi bili lahko dosegljivo odločilne uspehe. Dogodek je zbudil veliko senzacijo, antanti je pokazal, da se tudi ponižni Jugoslovani odpovedujejo Avstriji, Nemci pa so se v listih in v parlamentu zgražali nad veleizdajstvom, čemur so tudi pri nas nekateri pritrkavali, ker niso znali ali hoteli ločiti navadnih prebegov iz strahopetnosti ali koristoljubja od dobrovoljskih prestopov iz nagibov najčistejšega nacionalizma. Če so navadni vojaki prehajali na drugo stran, so to storili v nadi, da se s tem rešijo fronte in napravijo za svojo osebo vojni konec, Pivko pa je šel, da šele začne pravo vojno, toda na prvi fronti. Dobro se je zavedal, kaj ga čaka, ako ga ujamejo, ali pa če Avstrija zmaga. Trpela je tudi njegova rodbina. Toda njegova ljubezen do zaslužnjega naroda in njegova vera, da pride osvobojenje, samo če razpade Avstrija, ga je utrdila za vse žrtve in mu narekovala, naj ruši Avstrijo z vsemi sredstvi, torej tudi z dejanjem, ki ga bodo zlobneži nekritično žigosali za izdajstvo. Kajti za sužnja je tako izdajstvo edino junaštvo, je dejal in storil Milan Pribičević.

Pivko je bil iz generacije, ki je videla v Srbiji jugoslovanski Piemont, obenem je bil osebno in sorodstveno zvezan s Čehi, od katerih je zvedel kaj več in drugače, nego je poročal avstrijski generalni štab. Zato ni čutil do Avstrije nobenih vezi, ker je ni smatral za svojo domovino, kakor je ni smatrala vsa takratna omladina in kakor pesniki, ko so opevali domovino, nikoli niso pri tem mislili na Avstrijo, temveč na »borni narod svoj, do danes v prah teptan« in mu prerokovali »vstajenja dan«; zlasti pa kakor so Čehi od prvega začetka vojne enodušno razumeli klic usode ter si porazdelili vloge za inozemstvo, za fronto in za domá.

Včasih se dopustnost dejanja presoja tudi po uspehu. Čeprav je Pivko carzansko akcijo skrbno pripravil do najmanjše podrobnosti, je bil neposredni

uspeh nepopoln in ne brez žrtev. To pa zato, ker drugi činitelj ni točno izpolnil dogovorjene polovice skupne naloge. Da pa je tudi nepopolno izvedena akcija imela važne posledice za osvobojevalno delo, zvmemo od Masaryka, ki v svoji »Svetovni revoluciji« (v slovenskem prevodu str. 209 sl. 1.) ugotavlja, kako veliki plus so pri antanti pomenile v Rusiji in Franciji ustanovljene dobrovoljske legije, da pa je formiranje legij baš v Italiji naletelo na večje težave, katere premagati jim je pomogel dogodek pri Carzanu, kjer je častnik Pivko — Slovenec — v tistem zasnoval prehod svojih vojakov k Italijanom (med prebežniki je bil znatni del naših Čehov). V Italiji je ta zadeva napravila velik vtis in pridobila za Slovane simpatije, zlasti ker so prebežniki po večini ostali kar na fronti in se borili pri Asiagu proti Avstriji. Kmalu po Carzanu pa je, ko se je ustvarilo primerno razpoloženje, Italija priznala češki Narodni svet, dovolila formiranje češkoslovaške vojske v Italiji in so se v nadaljnji zvezi vršili še drugi za nas važni dogodki, zlasti v Rimu 8. aprila 1918 kongres zatiranih avstro-ogrskih Slovanov.

Tak je naš borec za svobodo dr. Ljudevit Pivko v dobri družbi z velikim Masarykom.

Slava njegovemu spominu!

A. Dolar.

† Dr. Ivan Prijatelj

Zadelo nas je ob tej smrti poražajoče čustvo osamljenosti, kakor ga je občutil veliki naš pokojnik ob Cankarjevi smrti. Tako nenaden in globok je bil ta sunek v srce ne samo nekaterim — vsem, da je žalost otopela za solze. Tragedija Levstikovega idejnega potomca je končana, a ne more nas utolažiti niti njegovo lastno poveličanje v delu za ta narod, ki se zdaj še ne more prav zavedeti, kaj mu je bil dr. Ivan Prijatelj.

Štirideset let njegovega dela na gruntu slovenske kulture je vsadilo seme globoko. Ni enodnevno, rodilo bo v pozne rodove. Ne kliče samo enega, stotero jih bo imelo vsak dan dela dovolj, da vzgoje kulturo te zemlje.

Veliko truda bodo zahtevali že problemi, ki jih je veliki učitelj še sam nakazal. Mnogo jih bo ostalo nerešenih in dva vidim med njimi, ki nam ostanejeta zaprta za zmerom:

»Tako dolgo ne bomo razumeli Cankarjeve »Lepe Vide«, dokler ne pride pisatelj, ki bi opisal literarno življenje v devetdesetih letih v stari cukrarni — in »Gospo Judit«, dokler nam kdo ne opiše Cankarjevega življenja na Dunaju v zvezi z onim z domovino«. (Prijatelj, uvodna predavanja na ljubljanski univerzi, 13. januarja 1920.)

Kdor je videl Murna - Aleksandrova Poljane v Prijateljevi besedi, ne more zgrešiti pesnika. Živa pokrajina ne more biti bolj resnična, ker ne moreš nikoli tako prodreti v njene intimnosti, ako nisi sam neposredno živel z njimi, kakor ti jih je odkril Prijatelj, pesnikov tovariš in sam pesnik. Dr. Janko Šlebinger vé, kako je Prijatelj odmaknjen od sveta cele tedne komponiral to uverturo v Murnove poezije, uvod, kakršnega nima noben drug pesnik. — Morada bo kdo le naslikal cukrarno, jo odel v tragedijo slovenske »moderne«, a Lepa Vida bo dišala po šminki nedoživetve poezije.

Mnogo temeljnih problemov narodnega in družbenega življenja je osvetlil do korenin, kako organsko raste kultura z vsemi zdravimi in bolnimi vplivi iz političnih in socialnih razmer. Veliko zla bi bilo prihranjenega, ko bi narodovi zagovorniki in čuvarji kdaj odprli Prijateljevo knjigo kulturne zgodovine, marsičesa bi se naučili iz nje vsi, kakor je celó za politično Prijatelju nasprotno strujo razsodil A. Ušeničnik v kritiki o Prijateljevem »Kersniku«: »Zanimiva knjiga, pisana od našega načelnega nasprotnika. Liberalci se bodo gotovo učili iz nje. Učimo se tudi mi!« (»Čas« 1. 1914.)

Govoriti narodu, kakor ga je bridko spoznal Cankar, da »sicer ne kupuje knjig in jih ne bere, ampak ki je kljub temu molčeč in strog sodnik umetnosti in še mnogoterim drugim stvarim«, ki »sam ne izpregovori nikoli, ne vidi ga človek, komaj da ga duha, zagovornikov pa ima veliko, vestnih in ognjevitih zagovornikov«, in govoriti tej dolini šentflorijanski, ki »je moralna iz lenobe,

ker ni prilike za greh«, v politiki rodoljubarstva pa tako pretkana, da »je prehudčila samega hudiča«, govoriti narodu, ki je tako dosledno obsojal ravnost svoje največje sinove s pečatom tujstva, brezpravnosti in brezdomovinstva — takemu narodu govoriti o resnici in lepoti je zahtevalo poguma, ki ga zmore samo genialen duh. In tak je bil dr. Ivan Prijatelj.

Živel je za to zemljo in njenega človeka, kateremu je pa prav ta zemlja ječa in nesreča, »domovina in sreča in svoboda pa so mu za morjem«. Prav tej domovini je daroval Prijatelj najboljšo moč srca in razuma, ker jo je ljubil po Cankarjevi besedi tudi on s spoznanjem, da je »vsa v nadlogah in grehah, v sramoti in v zmotah, v ponižanju in v bridkosti, in je z žalostjo in srdom v srcu ljubil njeno oskrunjeno lepoto, ji dal svoje srce in razum, svojo fantazijo in svojo besedo in svoje življenje, da ni imel več, kar bi ji še dal.« A plačilo? Kakor da po zakonih usode ne bi smelo biti drugače: Pečat tujstva!

Pet in dvajset let je oral ledino slovenski literarni vedi, da je stopil za katedro dovršen znanstvenik. Vzporedno z evropsko literaturo je sekal filozofsko, politično in socialno kritične temelje kulture globoko v evropsko obzorje. Osemnajst let je bil akademski učitelj. In le mladini je ostal zvest tudi še potem, ko se je umaknil iz javnosti.

Ko se je leta 1919 vrnil iz dunajske knjižnice domov in je stopil pri špilju na osvobodena jugoslovanska tla, se je globoko oddahnil: Na svojem sem! Toda grenko se je zmotil. K svojim je bil prišel in ga niso spoznali, je nekoč bridko potožil za Zupančiča, zdaj pa je obveljalo to spoznanje še globlje tudi zanj. Zgodilo se mu je kakor pred pol stoletja Francetu Levstiku: odrekli so mu domovino, za katero je trpel in delal brez plačila, oni pa so pobrali sadove in plačilo. Šel je z dostojanstvom preko tega. Ko pa so mu poskušali zlorabiti delo njegovega razuma in srca, se je uprl. »Ne, za lečo in niti za tolsto kračo nečem hlapčevati!« Obrnil je hlapčevstva željni »javnosti« hrbet, sam je rekel, da je »stopil za javnost v pokoj, dokler se razmere ne spremene«. Toda

tega, da so morale njegove krasne sile počivati, ko bi bilo potreba, da bi jih še podvojil, ni lahko prenašal, pogrezal se je v depresijo, ves zagrenjen se je umikal v čim ožji krog in ni ga več mogla prav ogreti niti ona spontana zahvala javnosti, ki jo je doživel ob svoji šestdesetletnici. In čeprav je v resnici užival v vsej javnosti, doma in v tujini daleč po Evropi priznanje in globoko spoštovanje, mu to ni moglo dati zadoščenja za udarec v njegovo najsvetejšo ljubezen.

Kot človek je moral pretrpeti vso grenko pot od začetka študentskega pomanjkanja in preko bridkih izkušenj v življenju do najbolj neusmiljenega udarca sreče sovražne, ko mu je umrl sin-edinec Arne. Za to bolečino se mu je umirilo srce šele zdaj, ko je legel tudi sam poleg sina v večni sen.

Po sinovi smrti se je umaknil tudi družbi. Nikomur ni razkazoval svojih najglobljih čustev. Odločen v dejanjih, nežen v čustvih, je tudi žalost nosil sam, da bi mu je kdo ne razžalil s praznimi besedami. Zagrebel se je v zemljo, njo je poslušal, kako snuje življenje, z njo se je pogovarjal brez strahu, da bi ga osleparila z lažjo ali zavistjo. V njej je vse tako naravno, čisto, brez greha. Človekovo srce pa je tako spačeno, tudi kmetovo. Grenak spomin mu je zakrival rodni dom; v najhujših letih vojne lakote nista smela seči njegova otročiča po sadu zemlje, katerega je on sam zasadil in vzgojil. On je bil ves drugačen. Kmetoval je iz ljubezni, ne pa da bi zemljo izžemal in si denarjev nagrabil. Priboril si je košček lastne zemlje in si postavil lasten dom. Dokler še ni mogel zidati, je hodil na parcelo tam na Mirju kmetovat. Do tja si ga lahko spremil, vso pot ti je sopal iz svojega bogatega znanja in duhovitem, šaljivem, prisrčnem razgovoru, pri kmetovanju pa je bil najrajši sam. To je bil njegov čisto poseben svet življenja. Zraven hiše je imel še eno parcelo v najemu in lani si je postavil Tuskulum v polhograjski pustinji, dva orala pušče je z lastnimi rokami prekopal in vzgojil v rodovitno zemljo. Tudi za to ljubezen ga je usoda prevarila. Za veliko noč je zadnjikrat obdeloval ta svoj ljubljani grunt. Ko je domov prišel, je obolel,

v aprilu ni več predaval, 9. maja se je zrušilo njegovo telo pod težo bolezni, 23. maja, ko je duhtela zemlja v pomladnem razkošju, je njen gospodar odšel k sinu v svoj zadnji dom.

Po sinovi smrti je nekoč na vrtu plel. Kaj bi ne, saj je sam ves vrt obdelal, in sam najbolje vé, kako se taki réci streže. Kdo bi ga upal motiti z besedovanjem v tem najljubšem razvedrilu! Pa je kar zadel na neizgovorjeno vprašanje: »Delam vse sam. Niti pleti ne smejo drugi, ne znajo. Samo vzamejo si lahko, kar jim je treba za kuhinjo, pleti pa ne dam«. Zdaj pa zdaj je kak »plevel« presadil s širokih gredic sredi vrta na ono ozko ob ograji. »Vidite, to so pa moji — najdenčki. To so rož'ce, ni plevel. Veter jih je raztrosil po njivi, zgubile so se med solato in plevelom in vzkalile«. — Toliko sončne gorkote je bilo v teh besedah, da sem si želel, naj bi mi ne bilo treba nič govoriti, da bi samo poslušal in užival to prisrčnost. Gospodarjevo srce je spoznalo izguljenčke že v brstju, komaj da so vzkalili. Natanko jih je razločil od plevla in nežno presajal v cvetno gredico. Tu je bil tako mehak, da se je dotaknil celó svoje najbolj skeleče rane — sinove smrti. »Jutri bo obletnica, za sinom, pa sem nabral rož, da mu jih nesem na grob. . .« — Pa takrat je bil maj! Arne je umrl 21. februarja. A njemu je bil vsak mesec osmrtni dan obletnica. Zdaj je bil spet maj. Za to majsko obletnico je pripeljal na sinov grob zvrhan voz samih rož. V teh rožah je dvakrat grenka žalost — te rože so zanj. . .

Ivan Kolar

Igra akcij in reakcij na oseh mednarodne politike

Zalet dinamičnih sil v mednarodni politiki, ki se že dobri dve leti pojavlja v različnih oblikah in v različnih predelih sveta, je bil ne le izredno udaren, temveč — priznajmo odkrito — vsaj po svojih neposrednih in zunanjih učinkih tudi uspešen. Statične sile — tudi to moramo priznati — se sredi te nenadno razgibane dinamike niso takoj znašle. Ko bo kdo iskal vzroke začetne neučinkovitosti reakcij teh sil na sunkovite in prehodne uspehe njim nasprotnih

mednarodnih sil, bo v tej okoliščini nedvomno našel vsaj del razlage za skoro nerazumljivo zapoznelost in počasnost, s katero so še ne celih dvajset let po svetovni vojni odgovarjale miroljubne države na izzivanja militarističnih in imperialističnih sil, ki so rušenje po vojni ustvarjenega mednarodnega stanja proglasile za svoj glavni smoter.

V tej neenaki in neuravnovešeni igri mednarodnih akcij in reakcij je svet doživel vse polno mednarodnih paradoksov, ki so bili v obraz vsem elementarnim načelom mednarodne pravičnosti, mednarodne logike in mednarodne morale. Prav te dni je neki francoski publicist zapisal, da smo v poslednjih dveh, treh letih doživeli dobo najhujšega ponižanja vseh zares miroljubnih in konstruktivnih mednarodnih sil, ki so samo zavoljo ohranitve ljubelega miru morale dopustiti, da so drugi teptali vse, kar je moralnega in poštenega v mednarodni družbi. S tem so se seveda tudi same pregrešile proti vsem vzvišenim mednarodnim načelom, katerih strogo spoštovanje pomeni edino zanesljivo jamstvo mirnega mednarodnega razvoja.

Samo radi te čudne, a v vsem povojnem razvoju nujne razdelitve vlog na mednarodni pozornici se je moglo v maju letos zgoditi, da je zastopnik španske vlade v Ženevi, ko je brez uspeha prosil svet DN za hitro in uspešno intervencijo v tragični španski zadevi, z ironijo lahko ugotovil, da ščiti danes ženevska ustanova samo one, ki niso njeni člani, proti svojim lastnim članom. . . Mandžurija, Abesinija, Porenje in končno Španija so neizpodbitni primeri te neverjetne mednarodne paradoksnosti, ki se kot rdeča nit vleče skozi vse mednarodne dogodke naših dni.

Nekje čisto v ozadju in komaj zaznavno za neposredne dojemalce, kakršni smo mi vsi, ki ta razvoj sodoživljamo, pa ima vse to nerazumljivo popušcanje miroljubnih sil nasproti nemirojubnim vendarle tudi svojo razumljivo razlago: želja po miru in trdna volja, da ga ohranijo za vsako ceno, pa tudi za ceno velikih mednarodnih žrtev, sili miroljubne sile Evrope k težkim koncesijam, ki bi nanje samo zaradi zavarovanja svojih lastnih interesov morda

nikdar ne pristale. Res je, da varujejo države, ki so danes v taboru miroljubnih, predvsem svoje interese, ko se z vsemi silami zavzemajo za ohranitev miru, ker se dobro zavedajo, da jim samo mir jamči njihovo sedanjo posest in sedanjo veljavo (Anglija, Francija!), toda posredno so njihovi naporji vendarle v korist vsemu človeštvu, dočim tega o netilcih vojne, oboroženih spopadov, državljskih vojn in podobnih mednarodnih homatij, ki služijo za samovoljno uveljavljanje dozdevnih pravic, ne moremo trditi. Vsaka družba, tako tudi mednarodna, ima svoja pravila, svoja načela, po katerih morajo njeni pripadniki v svojo lastno korist urejati vse svoje dejanje in nehanje. Kdor se vsaj teh osnovnih načel ne drži, ne more trditi, da se bori za neko boljšo »družbo«, ker si družbe brez spoštovanja osnovnih načel sožitja ne moremo predstavljati.

Morda se ni s temi pojmi nikdar tako slepomišilo, kakor se slepomiši danes. Tudi v mednarodni politiki doživljamo **poskuse grupiranja mednarodnih sil na povsem idejnih osnovah**, s katerimi se želijo prikriti razni osvajaški nameni, ki ostajajo slej ko prej glavno gibalno vseh mednarodnih akcij. Zdaj v imenu te ali one »civilizacije«, zdaj v imenu te ali one »ideologije« ali kakršnega koli udarnega gesla, ki razvema politične strasti na znotraj, skušajo nekatere države utemeljiti upravičenost svojih zunanjih intervencij, ki naj ustvarijo mednarodne zapletljaje, iz katerih bi bilo mogoče izvleči kaj zase. **Notranja neuravnovešenost** se prenaša polagoma tudi v zunanjo politiko, kjer zadobivajo notranjepolitične razprtije naših dni svoje širše in nevarnejše bojno polje, na katerem se že tudi brez prave vojne ustvarjajo razne »fronte«; za njimi stoje prestiži vseh mogočih režimov, ki preizkušajo danes svoje zmožnosti v veliki meri tudi v zunanjepolitičnih bitkah. Nekateri vidijo v tem celo svoj edini izhod iz svojih notranjepolitičnih stisk in težav. Samo po sebi se razume, da se velika idejna razgibanost v mednarodni politiki prenaša spet v notranjepolitično življenje, kjer ustvarja latentne napeitosti; te pa spet iščejo ventila navzven.

Tako se vrši neka **trajna fluktuacija idej** iz enega v drugo področje. Notranjepolitični kaos in zunanjepolitične zmede naših dni niso brez medsebojne zveze.

Mandžurija ni še dvignila tega procesa pretakanja idej na vidno površje. Abesinija je že bolj razgibala svet. Porenje mu je vzelo zaupanje v svetost povojnih podpisov mednarodnih obvez. Španija pa je iztrgala človeku vero v svetost načela notranje nedotakljivosti držav. Notranjepolitična borba je tu prešla svoje meje, se posplošila v merjenje sil posameznih režimov, ki so v svoja ideološka osišča vtikali **»nove osi evropske politike«**, da ž njimi razdele Evropo in ves svet v sovražne tabore po notranjepolitičnih merilih. Opoj ideoloških mamil naj bi človeštvu zastrl pogled, da ne bi spoznalo prikritih namenov nekaterih držav.

Ni čudno, ako je svet v tem opoju izgubljal svojo pot. Politična strast je mnogim jemala vid. Politika »novih evropskih osi« je ponekod že vžigala... Pridobivanje zunanjepolitičnih zaveznikov na »novih osnovah« je postalo na mah pereče, zlasti v onih evropskih predelih, ki so posejani z majhnimi državami. Tem sta Abesinija in Porenje postali dve veliki svarili, Španija pa preteča iskra, ki lahko vžge zubelj, pred katerim se je bilo treba čimprej zavarovati.

Ko je opešala vera v ženevsko ustanovo, so **male države** ostale prepuščene same sebi. Velesile, ki so prevzele vso težo odgovornosti novega mednarodnega razvoja nase in ki so v sproščeni igri mednarodnih akcij in reakcij ustvarjale nova mednarodna ravnotežja — začasna nadomestila nečesa, kar se je zrušilo — jim vere v mednarodno pravičnost niso mogle vzbuditi. Kdo naj v mednarodni skupnosti brez statuta zaščiti male? **Italija in Nemčija** sta ubrali pota taktičnega sodelovanja, ki je ustrezalo njuni dinamiki v mnogih področjih, kjer je skupnost interesov zmagovala nad njih križanjem. Os Rim—Berlin, ustvarjena z berchtesgadenskimi protokoli 25. oktobra lanskega leta, je pomenila začetek novega zbiranja evropskih in izvenevropskih sil. **Geslo ideološkega razcepa** Evrope in

sveta v znamenju protiboljševiške fronte ni sicer vžigalo nikjer, toda japonska vojaška kasta se je taktično pridružila Berlinu z znano protikomunistično pogodbo z dne 25. novembra lanskega leta, po sili razmer in prejšnjih njunih obveznosti pa sta kot privesek obviseli na osi Rim—Berlin tudi Avstrija in Madžarska, ki sta bili z rimskimi protokoli navezani na Italijo in s separatnimi sporazumi tudi na Nemčijo.

Os Rim—Berlin je zajela s svojimi priveski območje vseh glavnih evropskih in svetovnih konfliktov: od zapadne Evrope, Španije in Sredozemlja, srednje, vzhodne in jugovzhodne Evrope pa do Bližnjega in Daljnega Vzhoda. Za vse države v njenem interesnem območju je nastalo že ob njeni ustanovitvi vprašanje jasne odločitve, saj je tako odločitev terjala ves novi razvoj.

Francija, Anglija in Rusija so ostale izven nove osi. Sodelovanje Italije in Nemčije je sililo k večji povezanosti tudi obe miroljubni velesili evropskega zapada: Francijo in Anglijo. Vzporedno z »novo osjo evropske politike« je na evropskem zapadu nastala **druga vertikalna os: Pariz—London**, ki pa je svoj »osni« poudarek dobila šele v zadnjem času. Rusija je ostala izven tega okvira, dasi je sodelovala s Parizom in Londonom v mnogih odločilnih trenutkih. Izven evropskih osi je vzdržala tudi Amerika, dasi je ideološko nedvomno zelo blizu obema zapadnima demokratičnima velesilama. Zaleti obeh dinamičnih evropskih sil pa so tudi tu izzvali povsem naravno reakcijo, ki se je pokazala v poglobitvi angleških in francoskih stikov z Washingtonom.

* * *

Tako se je mednarodni položaj navelic mnogim nejasnostim in negotovostim prav v zadnjem času razvijal v znamenju nekakšnega prečiščevanja, ki je dobilo svoj pomemben poudarek zlasti v **diplomatskih razgovorih ob priliki kronanjskih svečanosti v Londonu** v prvi polovici maja. Razgovorom v Londonu so sledili posveti v Parizu in nihče se tedaj ni mogel ubraniti vtisa, da sta obe miroljubni in demokratični velesili zapada končno le stopili iz dote-

danje pasivnosti in z odločnejšim nastopom opozorili nasprotnike evropskega miru, da bodo v njiju naleteli na resen odpor.

Nejasen pa je ostal **položaj v srednji Evropi**. Tu sta bili do nedavnega »opredeljeni« prav za prav samo Avstrija in Madžarska, pa še ti dve samo deloma in ne brez rezerv. Posebno Dunaj je bolj in bolj jasno kazal tendenco, da se osvobodi pretesnega objema Rima in Berlina, katerih žrtev je postal. Londonski in pariški razgovori so bili za usmeritev avstrijske zunanje politike odločilnega pomena. Dočim sta jo hotela Italija in Nemčija nevtalizirati in napraviti iz nje nekakšno mrtvo cono v podonavski kotlini, sta ji Anglija in Francija v najbolj kritičnem trenutku priskočili na pomoč in jo »reaktivirali« kot element srednjeevropskega ravnotežja. Pri tem ne smemo pozabiti, da je reakcija Londona in Pariza nastopila prav v trenutku največje italijanske in nemške aktivnosti v srednji Evropi, ko se je zdelo, da se v tem predelu kontinenta vrši nevarno »premikanje front«.

Angleško in francosko kolebanje v abesinski in pozneje v španski zadevi, zlasti pa neodločnost francoskega nastopa po samovoljnem vkorakanju nemških čet v razoroženo Porenje 7. marca lani, so bili pojavi, ki so močno zmanjšali angleški in francoski vpliv v Podonavju in na Balkanu. Države, ki so bile ves povojni čas tradicionalno navezane na Pariz, so začele hoditi svoja pota in se v splošni zmedii evropske »osne« politike začele ozirati po novih prijateljih, ker so se nenadoma znašle v težkem položaju, da si morajo same zagotoviti svojo varnost. Ponudnikov ni manjkalo, saj je posameznim velesilam že sam njihov zunanjepolitični prestiž narekoval pridobivanje novih mednarodnih zaveznikov. **Lov za zavezniki** je sprostil tekmovanja na novih evropskih oseh, izmed katerih je os Rim—Berlin bila v ofenzivi, os London—Pariz s svojim horizontalnim priveskom Pariz—Praga—Moskva pa v defenzivi, dočim se je na samostojno pobudo Poljske skušala stvoriti še **tretja vertikalna evropska os Varšava—Bukarešta**, ki naj bi bila ofenzivna in defenzivna značaja obenem.

Odločna intervencija Anglije in Francije je znatno pripomogla k razčiščenju situacije. Razen povečanega in razširjenega sodelovanja med obema demokracijama zapadnima velesilama je odločilno vplival na ustavitve in umirjenje italijansko-nemške dinamike zlasti angleški oboroževalni načrt, ki je tudi malim državam v srednji in jugovzhodni Evropi vliil novega poguma v njihovi naravni borbi za ohranitev statusa quo. V Bukarešti in Varšavi je Francija celo direktno intervenirala in preprečila predvsem nov uspeh italijanske politike (sklenitev italijansko-romunske pogodbe), obenem pa opozorila Poljsko, da se ji njeno samostojno rovarjenje na evropskem vzhodu zdi precej sumljivo in v nasprotju z obveznostmi, ki jih je Poljska prevzela nasproti Franciji. Pariz je obema svojima zaveznikoma zagrozil tudi z represalijami: z odtegnitvijo vojaških kreditov, ki so obema državam tako močno potrebni.

Na vse te nove tendence v srednji in jugovzhodni Evropi pa je reagirala končno tudi Češkoslovaška, in sicer najprej pri svojih neposrednih zaveznikih, nato pa še v Londonu, kjer je češkoslovaški ministrski predsednik dr. Milan Hodža naletel na popolno razumevanje pri merodajnih angleških krogih. Vrnil se je v Prago z zagotovili, da bo Anglija z največjo budnostjo spremljala razvoj dogodkov v srednji Evropi, saj ima tudi sama v tem predelu svoje interese. Zato ji ne more biti vseeno, kdo je tu gospodar. Formalnih obveznosti nasproti srednjeevropskim državam sicer ne želi prevzeti, ker si kot imperialna država ne želi vezati svojih rok na evropskem kontinentu, vendar pa se svojim obveznostim iz ženevskega pakta ne želi odreči. V Berlinu in Rimu so jasno razumeli, da mora njihova srednjeevropska akcija imeti svoje meje...

Da bi pripomogli Češkoslovaški iz njene trenutne osamljenosti, sta Anglija in Francija priporočili **Dunaju in Budimpešti**, naj bi se spustila v pogajanja s Prago, da bi se našla osnova za tesnejše sodelovanje vseh podunavskih držav, ki je za začetek lahko tudi samo gospodarskega značaja. Du-

naj je bil po razočaranjih, ki jih je doživel v Benetkah, za to akcijo takoj dostopen, težje pa je z Madžarsko, ki se še vedno poteguje za revizijo mej, dasi je pod vplivom poslednjih dogodkov v svoji neposredni bližini te svoje zahteve nekoliko ublažila, vendar le zato, da bi pripravila teren za zблиžanje z Jugoslavijo in Romunijo. Italijanski in nemški vpliv sta v Budimpešti vsekakor še zelo močna, kakor je to v maju dokazal obisk italijanske kraljevske dvojice, v juniju pa obisk nemškega zunanjega ministra Neuratha. Vendar se zdi, da je po angleškem in francoskem posegu udarnost italijanske in nemške dinamike v tem predelu manjša.

* * *

Čas bo pokazal, koliko je k temu procesu pojemajoče napadalnosti obeh dinamičnih sil pripomoglo na eni strani **povečano sodelovanje med Francijo in Anglijo**, na drugi pa zbiranje novih političnih sil v posameznih državah, ki so bile izpostavljene skupnemu ali ločenemu pritisku. V reviji »Europäische Stimmen« (druga majska številka) je ta proces zajet z dvema značilnima ugotovitvama, ki ju tu posnemam dobesedno:

»Mir v podonavskem bazenu, v jugovzhodni Evropi in skratka v vsej Evropi bo odvisen predvsem od odločnosti, ki jo bosta pokazala Pariz in London.« — »V tem je neizpodbiten zakon: demokratična notranja politika zahteva oporo demokratičnih sil v vseh drugih državah, kakor zahteva — zavoljo obrambe te notranje politike — aktivno demokratično zunanjo politiko. Kajti v vseh državah se sovražniki demokracije vežejo z avtoritativnimi velesilami, ki ogrožajo njih lastno domovino. Demokratične zunanje politike, politike, katere vrhovni smoter je kolektivno čuvanje svobode, neodvisnosti in miru vseh držav in vseh narodov, vstevši male države, in to v sodelovanju z demokratičnimi državami in njihovimi demokratičnimi vladami, pa ne more zapopasti, kdor se v isti sapi veže s protidemokratičnimi nasprotniki teh istih držav in vlad.«

Taka zunanja politika, kakor si jo zamišlja navedena revija, pa je seveda mogoča samo pod enim pogojem: da dasta obe demokratični zapadni velesili

sami dober zgled s svojim moškim in odločnim zadržanjem, ker bosta samo na ta način lahko spet pridobili zaupanje vseh malih držav, ki je bilo v zadnjem času v veliki meri prav po njihju krivdi močno omajano.

Londonski in pariški razgovori so v tem pogledu pomenili zares precejšen korak naprej. Angleško oboroževanje je tudi storilo svoje. Francoska intervencija v Bukarešti in Varšavi ni ostala neopažena. Vzbudila je celo precej hrupa, saj ji je sledila zanimiva ugotovitev, da se sedaj tudi Poljska že nahaja na umiku. Znana diplomatska sotrudnica francoskega lista »Oeuvre« ga. Tabouis je mnenja, da je polkovnik Beck začel svojo akcijo v Bukarešti »prepozno, kajti predvsem se je Francija že preveč zavedala svoje zveze z Anglijo, dočim je na drugi strani Anglija, ki ji je bila francoska pomoč v Evropi zagotovljena, prikrito sama vzpodbujala Francijo, naj reagira proti opustitvi svojih pozicij v vzhodni in srednji Evropi.«

* * *

Začetna negotovost obeh demokratičnih evropskih velesil je bila po mnenju informiranih krogov v pretežni meri posledica angleškega nezaupanja v Blumovo vlado ljudske fronte, ker so v Londonu mislili, da se Blum zaradi notranjih težav ne bo mogel z vsemi silami in z vso potrebno energijo posvečati zunanje političnim problemom. Za preračunljivega Angleža bi bila francoska opora v primeru kakih resnih komplikacij prešibka.

Zato se je Blum od vsega početka trudil, da najprej dodobra utrdi priateljstvo z Londonom. Zdi se, da mu je to zares tudi uspelo, kajti nobene ga dvoma ni, da se francosko-angleško sodelovanje pojavlja danes že skoro v vseh mednarodnih vprašanjih. Dasi je med tem Francija utrpela velike izgube na svojem ugledu, posebno v srednji in vzhodni Evropi, se vrača sedaj spet močna na mednarodno pozornico. Reakcija na neljube akcije nasprotnih sil je sedaj v Parizu neprijemno bolj neposredna in učinkovita kakor je bila še pred kratkim. Tudi francosko časopisje je spremenilo ton svoje pisave. Nekaj značilnih primerov

večje francoske odločnosti nam prav v poslednjem času, zlasti v zvezi z Neurathovim potovanjem v Beograd, Sofijo in Budimpešto, v zvezi s poljskimi poskusi odvajanja Rumunije od češkoslovaške ter naglo reakcije češkoslovaškega ministrskega predsednika dr. Milana Hodže, ki je te dni obiskal Bukarešto, nudi znani francoski publicist Pertinax v desničarskem »ECHO de Paris«, katerega zveze s francoskim generalnim štabom so znane. Tako ostrih svaril ni Pertinax še nikdar doslej naslovil na račun nekaterih francoskih zaveznikov na evropskem jugovzhodu... Reakcija prihaja potemtakem tako iz vrst francoske desnice kakor leve.

Res je sicer, da sta se med tem tudi Italija in Nemčija potrudili, da vzdržita videz intenzivnega in najglobljega sodelovanja v vseh evropskih vprašanjih. Dvem potovanjem generala Göringa v Italijo sta sledila še rimska obiska zunanjega ministra Neuratha in vojnega ministra maršala Blomberga, ki sta nedvomno potrdila nadaljnji obstoj osi Rim—Berlin, toda novih pogodb italijanski in nemški državniki niso podpisali, ker bi, kakor je zapisal Gayda v »Giornale d' Italia«, »ne odgovarjale duhu italijansko-nemškega sodelovanja«. To ostane slej ko prej elastično, sproti prikrojeno trenutnim potrebam in interesom obeh držav, ne da bi bilo kakorkoli vezano na striktno mednarodne obveznosti. Zato v Parizu in Londonu ne vzbujata več začetnega strahu. Francija se zaveda, da Italija in Nemčija lahko ohranita njuno sedanje medsebojno ravnotežje le, ako si brezpogojno jamčita in spoštujeta obstoječe stanje, zlasti v srednji Evropi. Ugledni švicarski list »Neue Zürcher Zeitung« je pred kratkim zapisal, da bi v primeru sklenitve italijansko-nemške vojaške zveze nastala takoj enaka zveza tudi med Francijo in Anglijo. V tem je po mnenju švicarskega lista eden izmed nadaljnjih razlogov dosežanje francoske in angleške neaktivnosti nasproti izredni razgibanosti Rima in Berlina.

Ozadje te značilne igre velesil pa je treba iskati tudi drugod. Italija in Nemčija želita od obeh zapadnih vele-

sil čimprej izvojevati **gospodarske koncesije**, ker menita, da se jima to v dobi njune popolne politične aktivnosti lahko posreči tudi brez političnih protikoncesij, ki jih od njiju zahtevata Francija in Anglija. Ti dve pa sta spet prepričani, da bosta izsilili zahtevane politične koncesije tem lažje, čim dalje bosta lahko — čakali in s čakanjem odgovarjali na italijansko-nemške akcije, ker se med tem tudi sami lahko dodobra oborožita in tako pripravita »za, vsak primer«...

Med tem prihaja tudi v **Podonavju** spet do svoje stare veljave tradicionalna politika zvez, ki so v poslednjem času prestale že hude preizkušnje, ki pa bodo po intermezih poslednjih mesecev vstale še bolj okrepljene v novo življenje.

* * *

Nekateri pripisujejo za presojo bližnjega mednarodnega razvoja velik pomen tudi nedavni **izpremembi angleške vlade**, ki je nastala zaradi prostovoljnega odstopa premiera Baldwinja, katerega je zamenjal bivši finančni minister Neville Chamberlain. Angleški publicist Steed je mnenja, da bo Chamberlainova vlada v svoji zunanji politiki odločnejša od Baldwinove. Dalo bi se to sklepati tudi iz rezerviranih nemških komentarjev ob spremembi, saj so vsi nemški listi podčrtali, da je frankofilstvo Chamberlainove družine (polubrat sedanega premiera je bil pokojni Austen Chamberlain, bivši zunanji minister) splošno znano.

Zunanji minister Eden bo ob Chamberlainovi strani po splošni sodbi laže razvil svoje zunanjepolitične sposobnosti kakor je to lahko storil ob Baldwinovi strani, ker se je bivši premier baje bolj mešal v zunanjo politiko kakor se sedaj Chamberlain. Eden pa se med tem zares lahko že pohvali s pomembnim uspehom v **španski zadevi**. Po intenzivnih pogajanjih z italijanskim in nemškim poslanikom se mu je namreč posrečilo doseči sporazum o izvajanju mednarodne kontrole v Španiji, ki ga sprejemajo vse štiri prizadete velesile in ki pomeni konec krize nevmešavanja, povzročene zaradi znanega incidenta z nemško križarko »Deutschland«. Nemčija in Italija sta tedaj iz-

stopili iz londonskega nadzornega odbora in s tem resno ogrozili njegov nadaljnji obstoj.

Sporazum vsebuje poziv obema španskima strankama, da sporočita čimprej seznam varnostnih pasov v španskih lukah, kamor bi se ladje, ki izvajajo mednarodno kontrolo, lahko svobodno zatekale. V primeru neizzvanega napada na posamezno ladjo priznava sporazum pravico do zakonite samoobrambe, v primeru kolektivnega napada na vse nadzorno brodovje pa solidarno postopanje vseh prizadetih velesil. Represalije (kakor jih je na primer izvedla Nemčija z obstreljevanjem nezavarovane luke Almerije) v načelu niso dopustne. Le v primeru ugotovljenega neizzvanega napada in le, če so se medtem že izkoristila vsa sredstva za mirno poravnavo spora, pridejo lahko tudi represalije na vrsto. Italija in Nemčija sta se razen tega zavezali, da se vrneta v nadzorni odbor, čim dospeta odgovora obeh španskih strank.

Sporazum so podpisale Francija, Anglija, Italija in Nemčija. **Rusija** se razgovorov ni udeležila, ker njene ladje ne sodelujejo pri izvajanju mednarodne kontrole v španskih vodah. Opaža pa se, da se je Rusija sploh umaknila v ozadje, dasi je še vedno zastopana v londonskem odboru. Nekateri mislijo, da je njen umik v zvezi z njenim splošnim umikom iz evropske politike, kjer ne nastopa več aktivno. Baje je to Rusija storila na angleški nasvet, ker je Anglija hotela s tem v svojem znanem posredovalnem prizadevanju v španski zadevi izbiti ost nemškim in italijanskim ugovorom. Drugi mislijo, da je pasivnost ruske zunanje politike notranjepolitičnega izvora. Rusija preživlja novo fazo svojega notranjega prečiščevanja, kakor dokazujejo to odločni nastopi Stalina in njegove najžlje okolice proti vsem nasprotnikom sedanjega režima, ki drug za drugim nastopajo pred vojaškim tribunalom; ta pa jih brezobzirno obsoja na smrt.

Obtožnice se glase proti vsem enako, pa naj gre za **Zinovjeva, Kameneva, Pjatakova, Radeka ali Tuhačevskega**: vsi so obdolženi sodelovanja s trockisti in špionaže. Vsi tudi priznavajo svoje zločine, ki so taki, da pre-

senečajo vsakogar. Prav tako presenečajo zveneča imena nekdanjih najožjih Leninovih in Stalinovih sodelavcev. Toda vsi ti in še drugi elementi ne zadoštujejo, da bi si o teh dogodkih mogli ustvariti jasno sliko, vsaj ne ob pomanjkanju slehernih podrobnih informacij, ki jih svetovnemu časopisju ne pošiljajo niti stalni dopisniki v Moskvi. Ruska uganka je očitno še pretežka, ozadje dogodkov, o katerih poroča dnevno časopisje, še vse preveč nejasno, da bi o tem izrekli besedo stvarne presoje.

Dr. Branko Vrčon.

Jugoslovanska pravna zgodovina na naših univerzah

Imamo štiri pravne fakultete (Beograd, Ljubljana, Subotica, Zagreb.) Po občni univerzitetni uredbi (z dne 11. decembra 1931.) je za vse štiri predpisana stolica (katedra) z naslovom: »narodna pravna zgodovina z ozirom na zgodovino slovanskih prav«. Razume se, da morajo vse štiri fakultete imeti tej stolici ustrezajoča predavanja. V isti univerzitetni uredbi pa je navedeno, da se odredi s posebnimi fakultetnimi uredbami, ki še izidejo, kateri »predmeti« spadajo k posameznim stolicam. Tu omenjene fakultetne uredbe za pravnike še ni. Misliti pa moramo, da na posameznih pravnih fakultetah ne bodo vseskozi ista predavanja; saj že občna univerzitetna uredba piše, da obstoji v Zagrebu še posebna stolica za »privatno pravo tripartita«. To more biti le del predavanj iz jugoslovanske pravne zgodovine.

Na ljubljanski pravni fakulteti so predavanja, ker še ni nove fakultetne uredbe, po naredbi celokupne deželne vlade za Slovenijo z dne 1. aprila 1920., ki ima izza Vidovdanske ustave polno zakonito moč. Ta predavanja obsegajo »zgodovinski razvoj sedanjega javnega in zasebnega prava« in pa »pravno zgodovino južnih Slovanov«. Temu primerno delajo pri pravnozgodovinskih državnih izpitih kandidatje izpit iz obeh predmetov, a oba predmeta izprašuje skupno en sam eksaminator, pri pravnozgodovinskih rigorozih pa je odmerjen čas za izpraševanje za vsakega teh

dveh predmetov enako kot za rimsko in cerkveno pravo ter izprašujeta dva eksaminatorja, vsak po enega od teh dveh predmetov. Slično so posneli tako ureditev izpitov po prejšnji avstrijski zakonodaji tudi Čehi in Poljaki. V Ljubljani obsega torej »narodna pravna zgodovina« poleg »razvoja sedanjega javnega in zasebnega prava« celokupno pravno zgodovino južnih Slovanov v naši kraljevini, torej Slovencev, Hrvatov in Srbov.

V Zagrebu imajo tudi predmet »občna zgodovina prava«, ki ustreza po genezi zakonitih predpisov izza prevrata »zgodovini razvoja sedanjega javnega in zasebnega prava«, razen tega pa tudi »narodno pravno zgodovino«. Tam delajo slušatelji pravnozgodovinski izpit v dveh delih do pričetka petega semestra.

V Beogradu se predava o »istoriji slovenskih prava« in o »nacionalni diplomatski istoriji«. O tem, kaj je predmet izpraševanja pri diplomskih izpitih, nas podučuje priplav pred kratkim izdani: »Program za ispit iz istorije slovenskih prava na beogradskom univerzitetu 1937 god.« (izdal Geca Kon, Beograd). Predvsem vidimo, da naslov v programu ni niti točno posnet po nazivu ustrezajoče stolice, niti ne ustreza naslovom predavanj iz dobe pred uredbo. Kaj se izprašuje iz predmetov, ki naj obsegajo stolico narodne pravne zgodovine, vidimo iz 170 točk, ki jih navaja »program«. Vprašanja od 1. do 26. so splošne narave; smejo se označiti kot pristop k proučevanju pravne zgodovine srednje Evrope, ne izključivši Slovanov. Vprašanje 27. se tiče Baltazarja Bogišića, naslednje Zigel-a kot oblikovalca zgodovine slovanskih prav, 29. in 30. vprašanje se bavi s proučevanjem in aktualnimi nalogami zgodovine slovanskih prav. Vsako teh doslej navedenih vprašanj navaja strani Taranovskega knjige: »Uvod u istoriju slovenskih prava« (1933.) kot odločilni učni pripomoček. Naslednja vprašanja 31. do 39. so povzeta izključno iz srske pravne zgodovine iz dobe pred carjem Dušanom in za carja Dušana. Citati strani so navedeni, po Solovjevem delu »Postanak i značaj Dušanovog za-

konika« (1931). Od vprašanja 40. dalje se obravnavajo samo predmeti iz srbskega prava Nemanjićeve države; vzeta so iz prvega in drugega dela Taranovskega monumentalne obdelave »Istorije srbskog prava« o državnem in o kazenskem pravu. V dodatku, ki naveda »Izvore in literaturo«, so navedeni točni naslovi doslej navedenih učbenih pripomočkov, tretji del »Istorije srbskog prava«, ki razpravlja o državljan-skem (gradjanskem) pravu in pa o sodnem ustrojstvu in postopku, pa je izrečno označen kot neobvezen učbeni pripomoček; saj iz njega tudi ni postavljeno nobeno vprašanje.

Če primerjamo obseg predmeta »narodne pravne zgodovine« na posameznih univerzah, vidimo sledeče razlike: V Beogradu spada nekako ena petina na razvoj občne, srednjeevropske pravne zgodovine, vsa druga snov, štiri petine, pa se tiče le srbskega dela jugoslovanske pravne zgodovine, a nauk o civilnem pravu, sodnem ustrojstvu in postopku ni obvezen. V Zagrebu pojmujejo pod narodno pravno zgodovino nauk o razvoju javnega prava srednje Evrope, fontologijo za hrvatsko pravno zgodovino in pa pravo »tripartita«. V manjšem obsegu se obravnava Dušanov zakonik. Koliko se vpošteva pravna zgodovina Slovencev, ne moremo presoditi, vsekako v zadnjih 10 letih ni bilo nobenega predavanja iz nje. V Ljubljani pa je snov »narodne pravne zgodovine« porazdeljena na skoraj enake dele slovenske, hrvatske in srbske pravne zgodovine, a vrhu tega se polaga enaka važnost na razvoj javnega in zasebnega prava srednje Evrope.

Zaključujemo: Pojem »narodne« pravne zgodovine se jemlje v Beogradu veliko, v Zagrebu precej ožje kot v Ljubljani; tu je pojem narodne pravne zgodovine istoveten z jugoslovansko pravno zgodovino. Prav bi bilo, da bi bodoča fakultetska uredba za juriste to nesoglasje odpravila, zlasti onemogočila »regionalno« pojmovanje. Pri tem tista uredba tudi ne bo smela skopariti s predmeti, ki se tičejo preko jugoslovanske, torej srbohrvatskoslovenske pravne zgodovine, tudi občaslovenske. Na splošno: Vsak naš jurist naj

pozna jugoslovansko in tudi druge slovanske pravne zgodovine, potem bo dobil trdno podlago za pravilno slovansko orientacijo. L.

Sodobni pomen R. Descartesa

(Predavanje ob Descartesovi proslavi na ljubljanski univerzi),

Če izvzamemo proslave in znanstvene razprave o Descartesu, se nam na prvi pogled nikakor ne vsiljuje njegova aktualnost.

Descartes, smrtnik, iz katerega bi bili pogani napravili boga, kakor pravi La Fontaine, se zdi, da je danes pregan med »velike filozofe«, ki imajo svoje mesto v bibliotekah, ne pa v življenju. Odkrito rečeno, veliko stvari v filozofiji je slavnih samo zato, ker so bile. Od XVIII. stoletja pa do tedaj, ko se je njegov nauk, ki so ga prej napadali in obsojali, začel oficijelno učiti v Franciji celo na gimnazijskih klopeh, so nekateri deli njegove fizike, ki so se zrušili pod udari Newtoncev, in na novo oživiljena eksperimentalna filozofija prikrito vsebovali vse, kar je kartezijskega v novih nazorih, zlasti še pri enciklopedistih.

Pozneje se je zdelo, da vodita vpliv Kantove filozofije kakor tudi razvoj historičnih ved na eni in eksperimentalnih ved na drugi strani do nazorov o vesoljstvu, ki se močno razlikujejo od onega, ki bi se izcimil po razvoju iz kartezianizma samega. Prav v zadnjem času je sociološka šola na podlagi ugotovitev in dedukcij hotela pokazati, koliko elementov kolektivnega izvora vsebuje razum individua »homo sapiens«, kakor da bi bila tako zvana razumska potreba izraz socialne nujnosti.

Redkokdaj se je navidezno vodila takšna ofenziva proti klasični ideji »razuma«. V najnovejšem času se naslanja na pomoč, ki ni prišla ne od vede ne od filozofije. To se je videlo najbolje pri pragmatizmu ali še bolje pri pragmatistih.

Kolikor kaka filozofija ni skonstruirana »v zraku«, temveč ustreza neki celoti ter dejanskim in časovnim razmeram, je jasno, da ima kartezijski nauk za površnega proučevalca neaktualno lice.

Moderni evropski svet ni prežet samo z nekim metafizičnim romantizmom, temveč z mitom, in sicer z mitom »herojev«, ki ustvarja nove vrednote, da rabim ta Nietzschejev izraz, ki je postal tako priljubljen. Te vrednote izhajajo iz nekega samovoljnega udejstvovanja volje, pri čemer je prilagoditev realnosti in logiki postranska stvar. Zadoštuje »tvegati«. Tako vodi dinamizem duha do prekucitve in do zmedenosti vrednot. Celo realne vede so postale skromne dekle tehnike, ki stremi samo za tem, da uspe. Spričo tega se lahko vprašamo, ali imajo izrazi Kartezijevega besednjaka še kak pomen.

V vsaki filozofiji je kak del mrtev ali zamrznjen, drug pa še živ. Kar ostane živo, je običajno »nauk«, ki nam ga daje misel na delu, to je filozofski sistem.

Kartezijev sistem sledi poti, ki izhaja od metodičnega dvoma in ki se končuje v izvidnosti, ki nam jo nudi intuicija.

Razlagalci in zgodovinarji filozofije so skrbno proučili in odredili te stopnje. Zapomnimo si, da Kartezijev dvom ni negativno, temveč povsem pozitivno in plodovito dejanje. Nasprotuje tako pasivnemu skepticizmu kakor tudi fanatizmu, tema dvema zlema naše dobe. Vse delo pozitivnih ved je eno samo dolgo in trudapolno grajenje, ki izvira iz njega. Izvidnost sama, ki je zaključek in konec Kartezijeve poti, kakor je dvom njena opora, ni več zgolj sama kontemplacija, pri čemer je subjekt pasiven. Predvsem je dejanje. Je sinteza volje in razuma in kot taka je zavest dejanja, do katere ne morejo voditi niti sam čut (Descartes strogo razlikuje čutno intuicijo od razumske intuicije) niti samovoljnost razuma, še najmanj pa prvenstvenost strasti. Tako sicer morda vselej ne vemo, kaj je resnica, toda vemo vsaj to, česa ne more biti: namreč želja čustev ali neosnovana trditev.

Kar tedaj upravičeno lahko prevzamemo od Descartesa, je potreba, da obvarujemo razum pred onimi elementi, ki ga lahko oskrunijo ali ki si ga utegnejo podjarmiti. Nedokazana dejstva, slabo izvedeni poizkusi, nejasne definicije, hote megljeni pojmi, sofistična raz-

glabljanja, mešanje idej in strasti, zmešnjava razumske pravice in materialne sile, vzgoje duha in navdušenja za avtoritarnost, vse to so »antikartezijske« nevarnosti, za katere nam nudi sedanjí svet vsak dan dovolj primerov.

Mitu, ki se zavzema za heroje, naj bi se morda po Kartezijevem nauku stavil nasproti modrec, drznemu prekučevanju vrednot pa spoznavno poglabljanje.

Človeka označuje zavest, in sicer najvišja stopnja zavesti: razum. Radi tega je bistveno delovanje človeka razumsko. Naj bo njegov smoter zemeljski ali ne; red, ki je istočasno opravičilo in razlaga, je razumski red. Ravnanje ki je značilno za razum in ki mu omogoča po besedah v »Discours de la Methode« in v Baconovem duhu »postati gospodar in vladar prirode«, ni ona sila, ki jo osvobaja čarovniški učenec iz bajke in ki mu potem uide, temveč je posledica metodične aplikacije, nekega »esprit général«, ki navdihuje v isti sapi vedo in filozofijo: Neskončno različna je v svojih podrobnostih, svoje principe pa odkriva v razmišljanju o sami sebi in jih ne more sprejeti kot gesla od zunaj.

Ne more se torej reči, da ta Kartezijev nauk ne bi bil več aktualen.

Razni preobrati, ki jih je prebrodil idealizem, mu niso dopuščali, da bi eliminiral, kar se po bistvu bolj ali manj brutalno vsiljuje duhu. Vsaj za zmanjšanje tega nasprotstva je težko verjeti, da se je do sedaj našlo kaj boljšega kakor razumsko zavedanje.

Stalno na to opozarjati se pravi sklicevati se na človeško tradicijo, katere ena največjih prič je Descartes.

Jean Lacroix.

Intelektualci in politika

Naša javnost se je že večkrat zanimala za vprašanje, ali in kako naj se intelektualni narodni sloji udejstvujejo v političnem življenju. Včasih smo slišali očitke, da so intelektualni stanovni vse preveč pasivni. Mnogokrat smo čuli zahtevo, naj se intelektualci vržejo na politično poprišče z uma svetlim orožjem. Ko so politične strasti najbolj plamtele, so mnogi pričakovali, da bo

inteligenca pripomogla pameti do znanje. Mnogi so hvalili Roosevelta, da se je obdal z nekakim možganskim trustom, blagrovani so Čehoslovake, ki imajo na čelu države izrazite intelektualce in katerih narodna zastopstva so skoro po večini sestavljena iz visokoizobraženih intelektualcev. Poljski republikani je načeloval od Boga blagoslovljeni umetnik in sedaj ji predseduje intelektualca, ki kljub svojemu državnikiškemu poslu vneto goji znanost kot vseučiliški profesor. Mnogokje je intelektualca aktivno uspešno soodločal v političnih zadevah. Živi primeri kažejo, da je bila mnogokrat posebno koristna spojitev intelektualnega s političnim delom. Imamo še mnogo vzgledov, ki potrjujejo, da intelektualni poklici ne izključujejo politične spretnosti in nadarjenosti in da ne stojijo tako visoko nad ljudskimi masami, da ne bi slišali, kako utripnje narodno srce in kako snuje ljudski razum.

V Jugoslaviji stoji inteligenca večinoma ob strani. Politično vodstvo je v rokah ljudi, ki jim je prav dobrodošlo, ko vidijo okoli sebe »pokvareno« gospodo in intelektualne »skorojeviče«. Ti jim služijo za nagrade v obliki dobrih mest, komisij doma in v inozemstvu, za paberke s političnih gostij itd. Taka »intelligentia venalis« opravičuje njihovo stališče in jim daje moralno moč, da lahko pritisnejo k tlom one ne maloštevilne intelektualce, ki po svoje motrijo politične razmere in po svoje premišljujejo o boljši upravi, racionalnejšem gospodarstvu, pravičnejšem sodstvu, kulturnem napredku, nacionalnem poslanstvu. Nekaj takih samostojnih mislecev se je rešilo v zavetje univerz, večino pa je pogoltnil birokratični zmaj. Tako se je dogodilo, da je bila politikom in politikastrom brez konkurence izročena naša politična usoda.

Če vendar kdaj intelektualca zavzame stališče k političnim dogodkom in se tako predrzne poseči v začarani politični krog, se takoj oglasi politični profesionalist z grozečo gesto »nolli tangere circulos meos«, ali pa ga pobije z izrekom »le čevlje sodi naj kopitar«. Tak primer smo doživeli te dni.

Skupina zagrebških in beograjskih

intelektualcev je v medsebojnih razgovorih pretresla politični položaj in je končno izdala za ožji krog načrt nove jugoslovanske ustave, ki naj bi po njenem mnenju služila za podlago praktičnim političnim razpravam. Odgovor, ki so ga dobili ti »dobronamerni« intelektualci, med katerimi je nekaj predsednikov znanstvenih akademij, (ne samo doma) priznanih učenjakov in umetnikov, je značilen za naše razmere. Vodja hrvatske opozicije dr. Maček jim je odgovoril: »Po mome mišljenju avtorji ovoga predloga su teoretičari, intelektualci, koji su na ovo ovlaštenei toliko kao i svaki drugi čovjek, koji hoće da se ovim bavi. Medjutim oni nemaju veze sa narodom i njegovim realnim životom pa ni sa praktičnom politikom, što se vidi i po tom njihovom sastavku, koji ima više manje kabinetiski karakter i u kome već neke najglavnije stvari ne mogu da prihvatim.« Še hušji odgovor je dalo časopisje vladajoće stranke. Tudi zagrebški del JNS se je pridružil Mačkovi sodbi. Sodba politične stanovske komore je bila soglasna.

Podrobnosti ustavnega načrta, ki so ga predložili zagrebški intelektualci in pri katerem so sodelovali tudi beograjski intelektualci, četudi ga niso podpisali, nam niso znane. Nas meritum načrta na tem mestu in v tej zvezi ne zanima. Zanima nas način, kako je aktivni politični sloj zavrnil intelektualce k njihovim zelenim mizam, kiparskim dletom in »čevljarskim« stolčkom, jim odrekel pravico samostojno razmotrivati politična vprašanja in iskati izhoda iz političnih težav, sam pa se proglasil za edino kompetentnega v političnih vprašanjih. Močan udarec si je mogoče razlagati samo na dva načina: ali so politiki smatrali, da se za hrbti intelektualcev skriva kaka akcija pravih in edino zveličavnih političnih ljudi, ali pa so se ustrašili, da bi mogla mirna in trezna, strankarsko nevezana beseda podreti stebre političnih strasti, na katerih sloni moč političnih profesionalcev. Čeprav bi bilo zelo zanimivo posvetiti v tajne političnega ozadja, ki so širokim krogom tako malo znane, vendar bo bolje, da se ustavimo samo ob vprašanju, kako naj intelektualci so-

delujejo aktivno v politiki in kako naj politiki tako sodelovanje omogočijo. Če naj ostane intelektualno delo samo še specialistično v suhoparno mašinerijo uklenjeno, bi morali politiki znati to mašinerijo vedno na pravilnem mestu in o pravem času uporabiti.

Zgodovina pa nas je naučila, da v Jugoslaviji politika ni znala pravilno izkoristiti strokovnega dela niti v vprašanih, ki so daleč od politične aktualnosti, še manj pa seveda v zadevah političnega značaja. Iz tega je izšlo mnogo zla: v upravi, gospodarstvu, socialni in zdravstveni politiki. Intelektualni delavci so se često naveličali sklicevati se na razloge razuma in znanosti, ker niso nikdar uspeli nasproti osebnim ali strankarskim političnim tendencam, in so se umaknili procul negotijs z grenko zavestjo, da so znanstveni dokazi ničevi v primeri s politično volilno matematiko. Priznamo, da mora politika korakati s trdim korakom in pogosto neizprosno podirati ovire, vemo pa tudi, da so zakoni življenja, ki jih odkrivajo skromni znanstveniki, prav tako trdi in brezobzirni. Kjer politika ne koraka paralelno z znanostjo, kjer se politika ne oplaja in ne uravnava po načelih, ki jih je zapisalo življenje samo, nastajajo konflikti, v teh konfliktih se medsebojno uničujejo sile, tako da ostane končno le minus. Tako je bilo prepogosto v Jugoslaviji.

Z druge strani pa strokovnjaški in znanstveni larpurlartizem ne sme izgubiti zveze z onimi političnimi silami, ki jih bistroidnost politike zazre še prej, preden jih je znanstvenik spravil v sistem in etiketiral.

Zagrebski predlog naj bi brez ozira na svojo meritorno vsebino prisilil znanstvenike, umetnike, literate in pesnike, predvsem pa politike — ti imajo namreč večjo odgovornost, ker je v njihovih rokah sila — k premišljevanju, ali je za narodno in državno življenje koristno, če se tvorne sile neusmiljeno pobijajo in druga drugo paralizirajo. Ostri odgovor političnih krogov nam ne daje mnogo upanja, da se bodo dali poklicni politiki prepričati, da vendarle ne znajo in ne zmorejo vsega. Z.

Iz okupacijske dobe na Primorskem

Trinajsto poglavje pravkar izišle Tumove knjige »*Iz mojega življenja*« mi je dalo povod, da sem napisal te vrstice. Ni moj namen, da bi razglabljal o principielnem stališču, ki naj bi ga naš narod na Primorskem zavzel v neposredni povojni dobi, in razpravljal o bolj ali manj oportunistični politiki, ki naj bi jo bili ubrali naši narodni voditelji, to pa tem bolj, ker mrtvi ne morejo reagirati in je tudi že sam urednik Tumovih spominov skušal postaviti Tumovo ravnanje v pravo luč. Pač pa mi je na tem, da to ali ono Tumovo trditev izpopolnim ali popravim, ker bi sicer čitatelj iz netočnih ali nejasnih premis utegnil napraviti napačne zaključke in izvajanja. Potrebno je to tem bolj, ker še vedno pogrešamo spis, ki bi nam sistematično prikazal to najburnejšo dobo našega političnega in narodnega življenja.

Predvsem moram popraviti premiso na strani 386, na kateri gradi Tuma svoja nadaljnja izvajanja. Tam namreč piše tako-le: »(Italijanska vlada) je spočetka ravnala v glavnem korektno. Znan je njen proglas, v katerem je obljubljala Slovincem iste državljanske pravice in šole v njihovem jeziku ter v večjem številu, kakor so jih imeli pod Avstrijo. Znane so tudi poznejše izjave ministrov Tittonija in Sforze, ki sta zagotavljala Slovincem in Hrvatom v Italiji popolno jezikovno in kulturno svobodo. Italijanska vlada je pustila slovensko narodno društveno, kulturno in gospodarsko organizacijo netaknjeno. Postopoma je odpravljala avstrijsko upravo in uvažala korak za korakom italijanske oblasti. Povsod je nastavila svoje komisarje. Ni se pa taknila slovenskih in hrvatskih šol vse do leta 1922... To vedenje italijanske vlade kaže, da bi se dalo s premišljenim nastopom in organizacijo narodnih slovenskih moči doseči vse kaj drugega nego požig Narodnega doma.«

Tuma je pri tem očitno pozabil ali zamolčal dejstva, ki so mu morala biti znana. Kajti sicer ne bi mogel trditi, da se italijanske oblasti niso dotaknile našega šolstva na Primorskem do l. 1922. O tem priča vprav tista njegova inter-

vencija pri tedanjem generalnem civilnem komisarju v Trstu, ki jo on sam omenja in pri kateri je bil tudi pisec teh vrst prisoten. Zaradi popolnosti naj omenim, da je bila istočasno v isti zadevi pri gen. civilnem komisarju še druga deputacija, v kateri sta bila dr. Wilfan in, ako me spomin ne vara, rajniki dr. Slavik. Ta Tumova intervencija pa je bila le odmev intervencije Ivana Regenta v spremstvu voditeljev italijanske socialistične stranke pri tedanjem ministrskem predsedniku Nittiju v Rimu, pri čemer sem jaz sodeloval kot nekak izvedenec v šolskih problemih. Intervenirali pa so zaradi tega, ker so italijanske oblasti že tedaj (leta 1919!), torej več kot leto dni pred rapalskim dogovorom, odpravile ne samo vse naše zasebne šole, temveč z edino izjemo realko v Idriji tudi vse naše javne srednje šole in veliko hrvatskih ljudskih šol v Istri. Uspeh tržaške intervencije je bil, da so mi dali vpogled v uradni seznam tedaj že zaprtih šol v Istri. Po seznamu, ki ga še danes hranim in ki sem ga tedaj objavil v tržaški »Eдинosti«, so že takoj po okupaciji ukinili nič manj nego 149 hrvatskih javnih šol. Tudi po omenjenih intervencijah se ni položaj zboljšal, temveč od dne do dne slabšal, dokler niso bile z Gentilejevo šolsko reformo l. 1923 odpravljene vse slovenske in hrvatske šole na Primorskem.

Očitno pa Tuma tudi ni imel pregleda o našem prosvetnem in gospodarskem življenju, kajti drugače bi mu moralo biti znano, da je bilo že za časa okupacije vsako društveno in družabno življenje v hrvatskem delu in delno tudi v slovenskem delu Istre zabranjeno ter da so tudi na Tržaškem, Notranjskem in Goriškem močno ovirali slovensko in hrvaško prosvetno udejstvovanje. Skoro še hujše je bilo ravnanje italijanskih oblasti v zasedenem delu Dalmacije, o čemer najbolje pričajo ostri govori raznih italijanskih socialističnih poslancev v rimski zbornici o priliki debate o rapalskem dogovoru. Primerno bi bilo, da bi se vsi ti govori objavili v kaki naši reviji kot važen dokument.

Da bo čitatelj še boljše presojal razmere, ki so tedaj vladale na Primorskem, naj omenim, da je leta 1919. dejansko imela vso politično moč v rokah

socialistična stranka, na katero je Tuma opiral vse svoje upe. Spominjam se še, kako se je v tistih dneh vratar rimske zbornice na pol za šalo, na pol za res s posebnim spoštovanjem klanjal pred komunističnim poslancem Bombaccijem, ki so ga smatrali kot bodočega ministrskega predsednika ali podobno. Tudi se še spominjam prav od poletja 1919., ko sem bil v zaporih pri Jezuitih v Trstu, da so nekega jutra iskali po zaporu načelnika socialistične pekovske organizacije Kermolja, da bi dal dovoljenje za izvoz moke iz skladišč v prosti luki, ker bi sicer mesto ostalo brez kruha.

Zaradi tega je povsem neutemeljena in naravnost depasirana trditev H. Tume, da »bi se s preišljenim nastopom in organizacijo narodnih slovenskih moči moglo doseči vse kaj drugega nego požig Narodnega doma«. Pa tudi, ako bi ves slovenski narod ubral pot za doktorjem Tumo, ne bi bil odvrnil žalostne usode, kakor je niso mogli odvrniti oni, ki so se skušali naslanjati na sebi idejno sorodne italijanske »popolarce«. Res je, da bi se bili tedaj socialistični elementi lahko polastili vse oblasti v Italiji, toda manjkalo jim je poguma za odločilni korak. Ta neodločnost se jim je kruto maščevala. Plačati pa so morali zanjo tudi Slovenci in Hrvatje v Istri, kajti novi režim jih je smatral ali naravnost za komuniste ali za njihove somišljenike in soborce v boju proti fašizmu. Zato so tudi vedno prikazali požige naših narodnih domov kot anti-komunistične akcije in tudi raznim procesom proti našim narodnim mladeničem pred posebnim tribunalom v Rimu so skušali dati komunistično lice. Da so s tem hoteli le olepšati svoje delo pred italijansko in menda tudi svetovno javnostjo, izhaja že iz dejstva, da so v isti zvezi imenovali obtožence komuniste in orjunaše.

Tuma je sigurno s svojo oportunistično zamisljivo in s svojim gledanjem na narodnostno vprašanje, ki ga urednik njegovih spominov imenuje »avstromarksiistično«, docela osamljen, njemu soroden je bil vsaj do neke meje edinole italijanski socialist Pittoni. Če so tudi nekateri drugi slovenski socialisti, kakor na pr. Ivan Regent, ubrali nekak-

šno oportunistično politiko in se že pred aneksijo spojili z italijansko socialistično stranko, niso tega storili, da bi s tem priznali dejansko stanje in tako hoteli zamajati slovenstvu samo nekakšne jezikovne in kulturne pravice, kakor je bila Tumova zamisel. Prepričani so bili, da pride v Italiji do socialne revolucije in da bodo Slovenci in Hrvatje pod Italijo uživali še večje (socialne in razredne) pravice kakor v sami Jugoslaviji.

Na prav tako nerealni podlagi je gradil Tuma tudi svoja mednarodna razglabljanja. Tedaj, ko nam je marsikaj ostalo prikrito, je marsikateri lahko z njim soglašal, toda danes, ko se je nam odprl pogled za marsikateri zastor, se nikakor ne moremo pridružiti Tumi, še manj pa moremo pritrditi uredniku njegove biografije, ki se skriva za začetcenicama D. K. in ki pravi: »Brez dvoma je pravilna Tumova sodba, da bi realna politika takrat morala skušati doseči internacionalizacijo Trsta«. V tem po-

gledu bi čitatelja samo še ponovno opozorili na Aldrovandijevo knjigo, o kateri smo v naši reviji že poročali. Spoznal bo vso iluzornost ideje, da bi nastal na Primorskem nekaj 'état-tampon' s Trstom kot središčem, kjer naj »bi Američani in Angleži prevzeli industrijsko, finančno in trgovinsko organizacijo tega emporija v svoje roke in zagotovili Trstu demokratično in svobodno ustavo.« O neosnovanosti take zamisli pa lahko prepriča čitatelja tudi najnovejša knjiga bivšega italijanskega zunanjega ministra grofa Sforze, ki hoče veljati za velikega prijatelja Jugoslavije in Jugoslovanov. V njej omenja Sforza razgovor, ki ga je imel poleti 1920 z drjem. Trumbićem v mestu Spa v Belgiji, ko mu je rekel: »Jaz bom neizprosno glede rivendikacije neokrnjene alpske meje in glede Snežnika.«*)

*) Comte Sforza: Synthèse de l' Europe. Paris 1937. Str. 131.

P O R O Č I L A

J. Chemelař: Les minorités nationales en Europe centrale

(»Orbis«. Praga 1937, 120 strani)

Avtor opisuje v tej drobni knjižici sedanji položaj narodnih manjšin v srednji Evropi. Ne podaja nam veliko bistveno novih podatkov, pač pa je znal tako zbrati in nanizati material, da si bo lahko vsak čitatelj ustvaril pravo sliko o obdelanem predmetu. Značilen za avtorja pa tudi za njegov narod je namen knjižice: odkriva namreč nevarnosti, ki izvirajo odtod, kako ravna avtoritarne države s tujimi manjšinami na svojem ozemlju in kakšno stališče zavzemajo glede svojih rojakov v drugih državah, ter na podlagi zbranega materiala poudarja, da more probleme narodnih manjšin rešiti ali vsaj omiliti ter tako odstraniti vojno nevarnost samo demokracija. Ta ideja se vleče kot rdeča nit skozi vso knjigo. Kljub raznim pojavom, ki pričajo nasprotno, gleda avtor z nekakšnim utemeljenim optimizmom na končno rešitev manjšinskega vprašanja.

Chemelař omejuje svoja razglabljanja na srednjo Evropo, ki pa jo pojmuje dokaj obširno, namreč kot ozemlje med Severnim in Jadranskim ter med Baltičkim in Črnim morjem. Na tem ozemlju se je pred vojno čim dalje bolj živo uveljavljala več kot 60-milijunska armada nezadovoljnežev, pripadnikov 20 različnih narodnosti in jezikov, ki so hoteli živeti svoje lastno nacionalno življenje, pa so jih pri tem ovirale države, na katerih ozemlju so bivali, namreč Avstro-Ogrska, Nemčija in Rusija. Res je, da so te države z enotno zunanjo, gospodarsko in trgovinsko politiko znale prikrivati veliko nevarnost, ki so jo tvorile prebujajoče se narodnosti, niso je pa znale odstraniti. Po avtorjevem mnenju bi bila lahko le sintetična in dolgovidna politika na demokratični podlagi in z velikim razumevanjem za narodnostne potrebe preprečila pripravljajoči se nasilni preobrat. Ker pa te ni bilo, se je morala Avstro-Ogrska monarhija razrušiti, Nemčija in Rusija pa sta morali odstopiti velike dele svojega ozemlja.

S svetovno vojno so skoro vse zatirane narodnosti dosegle svojo lastno državno tvorbo. Le Lužiški Srbi so zaradi svoje nesrečne lege in majhnega števila v celoti ostali v tujem državnem telesu, Ukrajincem pa je očitno manjkala potrebna zavest in volja do zedinitev, tako da žive še danes v štirih tujih državah. Z novo ureditvijo se je število narodnih manjšin znižalo na eno tretjino. Te manjšine pa so danes z izjemo omenjenih dveh narodov samo odlomki narodov, ki so ostali zunaj lastne države. Veliko teh sploh nima neposredne teritorialne zveze s svojim matičnim narodom, temveč so okoli in okoli obdane od tujega naroda, kakor na pr. kočevski Nemci ali Nemci v Banatu. Avtor jih imenuje »separirane narodne skupine«, mi smo jih ob drugi priliki v naši reviji (2/3 štev.) imenovali »prave narodne skupine«. Veliko je tudi »raztresenih« manjšin, tako predvsem Židov, pa tudi Nemcev v raznih državah. Večjih narodnih skupin, ki so teritorialno v zvezi s svojim matičnim narodom, in ki jih loči od njega le državna meja, (mi smo jih imenovali »krajinske narodne skupine«) je razmeroma malo, tako tipično krivičnih primerov pa, kakršen je jugoslovanska skupina v Julijski Krajini, menda sploh ni.

Mirovna konferenca ni hotela le reducirati narodne manjšine na minimum, temveč je postavila tudi princip za zaščito še preostalih narodnih odlomkov v tujih državah. Žal pa se ta princip ni v enaki meri uveljavil pri vseh državah. Odtod izvira zlo krivičnega ravnanja z manjšinami. Toda to ni edini razlog njih zatiranja.

Avtor sistematično proučuje položaj manjšin v posameznih državah ter navaja pri tem njihovo absolutno in relativno število (večinoma po uradnih štetjih), njihovo politično udejstvovanje, šolstvo, časnikarstvo ter versko, kulturno in gospodarsko življenje. Glede števila pripadnikov drugim narodnostnim stoji na prvem mestu Češkoslovaška s 33,8% celotnega prebivalstva. Narodnostno najbolj čista je postala po vojni Avstrija z 2,6% manjšinskega prebivalstva (vsaj po uradnih podatkih!). Največje manjšinske pravice uživajo manjšine v najbolj demokratič-

ni državi, v Češkoslovaški, kjer so sorazmerno zastopane v parlamentu in senatu ter imajo šole v lastnem jeziku celo navzgor do univerze in tehnike. V Romuniji, in sicer v Transilvaniji imata nemška in madžarska manjšina še vedno gospodarsko premoč. Tako je bilo še leta 1927 na tem ozemlju 145 romunskih bank proti 350 manjšinskim, 70 romunskih industrijskih podjetij proti 375 manjšinskim in 35 romunskih trgovskih podjetij proti 105 manjšinskim. (Priporočljivo bi bilo sestaviti podrobno preglednico glede industrije in trgovine v Sloveniji!).

Zanimiva je primerjava med položajem slovenske in češkoslovaške manjšine v Avstriji, zlasti po državnem prevratu leta 1934. Od tedaj obstoji dejansko v Avstriji samo ena politična organizacija, namreč »patriotska fronta«. Manjšina ima samo to izbero: ali izključiti se od zastopstva v javnem življenju, ali pa udeležiti se nemški krščansko socialni patriotski fronti. Bolj socialistično usmerjena češkoslovaška manjšina je ubrala prvo pot, katoliško orientirana slovenska manjšina pa drugo. Res je, da so Slovenci s tem dosegli nekakšno fiktivno zastopstvo, toda njihove pravice se kljub temu niti od daleč ne dajo primerjati z ugodnostmi, ki jih uživa češkoslovaška narodna skupina. Dasi so Čehi in Slovaki številno šibkejši od Slovencev, imajo vendar 16 osnovnih, 7 meščanskih, 2 srednji ter 1 trgovsko in 1 žensko obrtno šolo. Slovenci na Koroškem pa imajo le štiri osnovne šole, o katerih vsaj do neke mere lahko rečemo, da so slovenske.

Radi tega smatra Chmelař, da utegne prav slovenska manjšina na Koroškem motiti avstrijske zunanje-politične odnose, zlasti ker gre za narodno skupino, ki živi na ozemlju, katero je že bilo sporno. »Tudi je toliko med Slovenci na Koroškem kolikor v Jugoslaviji ljudi, ki so prepričani, da je najboljša rešitev vprašanja koroških Slovencev aneksija k Jugoslaviji. In prav v germanizatorni politiki avstrijske vlade je največji vzrok za to prepričanje. Večja dobrohotnost proti koroškim Slovincem, zlasti na kulturnem področju, bi gotovo pospešila končno stabilizacijo na tem predelu avstrijske meje.«

Chmelař deli države glede ravnanja z manjšinami v tri skupine. Prvo tvorijo države z avtoritarnim režimom, kakor sta na pr. Italija in Nemčija, ki nista pravno vezani na nobeno zaščitno določbo in ki radi tega praktično izvajata najradikalnejšo raznarodovalno politiko. Sem pa spada tudi Madžarska, ki je pri mirovnih pogodbah morala prevzeti konkretne obveznosti za manjšinsko zaščito. Prav njeno krivično in protipravno ravnanje z manjšinami na njenem ozemlju so najboljši dokaz za upravičenost izpremenjenih mejá in najboljši argument proti njenim revizionističnim težnjam, ki bi le zopet povečale število zatiranih manjšin.

Na najslabšem so seveda narodne manjšine v Italiji, namreč Jugoslovani v Julijski Krajini in Nemci v Južnem Tirolo. Izvajanja o Italiji zaključuje Chmelař s temi besedami: »Italija spada torej med tiste države, ki praktično izvajajo na najbolj tipičen in najmanj prikrit način raznarodovalno politiko nasproti svojim manjšinam. Ona noče upoštevati nobene mednarodne obveznosti, ne juridične, ne moralne, in tudi vsi pozivi na fašistične voditelje od najrazličnejših mednarodnih organizmov (predvsem manjšinskih kongresov in kongresov društev za pospeševanje ciljev Društva narodov) so ostali brez odmeva. Fašistična vlada želi čim tesnejšo združitev novih dežel z italijanskimi pokrajinami, kar hoče doseči s popolno asimilacijo brez ozira na kateri koli drug moment. To pa dela tem laže, ker ni v sosednjih državah, kjer bivata matična naroda tirolske in primorske manjšine, znatnih italijanskih manjšin. Zaradi tega nima Italija nobenega interesa, da bi zaključila bilateralne dogovore za zaščito manjšin. Interes, ki ga ima do dobrih odnošajev z Avstrijo in Nemčijo, bi lahko omilil žalostno usodo Nemcev v Italiji, toda do danes se je ta možnost uresničila le v najmanjši meri. Za slovensko in hrvatsko manjšino v Julijski Krajini (v nemški izdaji knjige jo imenuje avtor »Julisches Banat« [Julijska banovina!]) pa ne obstoji niti ta možnost. Dolgo časa ni Italija imela prijateljskih vezi z Jugoslavijo. Dasi se to razmerje sedaj boljša, je treba ven-

dar počakati, kakšen rezultat utegne to imeti za italijansko politiko nasproti jugoslovanski manjšini.

Raznarodovalna politika še ni mogla dosedaj zlomiti upornosti ne slovenske ne hrvatske ne nemške manjšine, pač pa jo je znatno oslabila. Radi tega je problem teh manjšin še dalje problem mednarodne morale, ki se ne sme odstaviti z dnevnega reda.«

Avtor je napisal te besede pred beograjskim dogovorom med našo državo in Italijo. Toda tudi po sporazumu so ohranila njegova izvajanja popolno veljavo.

Značilno je, da se je celó v baltičkih državah, kakor v Estoniji, katere rešitev manjšinskega problema je nekaj časa veljala naravnost za vzor, z uvedbo bolj ali manj avtoritarnih režimov ravnanje z manjšinami znatno poslabšalo, tako da so te vzorne rešitve ostale le na papirju. Seveda gre velik del krivde na rovaš ekspanzivne in imperialistične politike sedanje nacistične Nemčije. V glavnem so ukrepi teh držav nasproti manjšinam samo obramba proti tujemu nacističnemu hujskanju. To delovanje nacistične Nemčije se opaža tudi v drugih državah. Saj se je pojavil vpliv nacionalsocialistične ideologije tudi pri Nemcih v Jugoslaviji, zlasti med mlajšimi, tako da je morala vlada že poseči vmes in ukiniti marsikatero nemško organizacijo.

Drugo skupino tvorijo države, ki so ohranile vsaj na videz parlamentarni režim, dasi so popolnoma ali po večjem delu odpravile demokratično ureditev. V to skupino prišteva avtor Avstrijo pa tudi Jugoslavijo.

Za tretjo skupino držav, ki so namreč ohranile demokratični značaj in s tem tudi liberalno politiko nasproti manjšinam, navaja avtor predvsem Češkoslovaško, do neke meje tudi Romunsko in vsaj do zadnjega časa tudi baltičke države.

Pravilna a obenem tragična je avtorjeva ugotovitev o stališču, ki ga zavzema javnost nasproti ravnanju z manjšinami. »Zanimanje, ki ga kaže evropska politična javnost za manjšinska vprašanja, je žal v premen razmerju z liberalizmom, ki ga uporabljajo države v ravnanju z manjšinami.

Čim hujši je položaj manjšine in čim bolj ciničen je zatirajoči jo režim, tem bolj indiferentna in rezervirana je evropska javnost glede usode prizadete manjšine.«

Kljub etnografski zamotanosti in pestrosti, ki jo kaže srednja Evropa, obstoji po Chmelafu vendar samo ena nevarnost, namreč »imperialistične in nacionalistične težnje, ki se izražajo na eni strani v zatiranju drugorodnih manjšin, na drugi strani pa v izkoriščanju lastnih manjšin v tujih državah za realizacijo osvojevalnih naklepov. Proti tej nevarnosti je samo eno sredstvo: metoda demokracije, to se pravi medsebojno spoštovanje in sodelovanje srednjeevropskih držav ter medsebojna lojalnost narodnih manjšin in večin.«

L. Č.

Dr. Krajčević F.: Radnička zaščita i radničko osiguranje Zagreb, 1937

Avtor, znan po svojih aktualnih socialnopolitičnih objavah v zagrebškem Ekonomistu, je objavil pričujočo razpravo, ki jo je nagradil SUZOR iz Kraljevega fonda. V njej daje zaokroženo in zgoščeno sliko delavske zaščite in socialnega zavarovanja, njunih problemov in ukrepov. V prvem poglavju obravnava nastanek in razvoj obeh panog dejavnosti za izboljšanje položaja delavcev in nameščencev. Izhajajoč od liberalizma in njegovih posledic za gospodarstvo in družbo, očrtava v glavnih potezah reakcijo delavcev na industrializem, nato akcijo filantropov ter reakcijo znanosti, končno intervencijo države ter priključuje temu poglavju pregledno tabelo najvažnejših zakonodajnih ukrepov na tem področju od angleškega zakona leta 1802 do novih zakonov o socialnem zavarovanju leta 1933. Poseben oddelek tega poglavja je posvečen nastanku in sedanjemu ustroju ter nalogam Mednarodnega urada dela. Drugo poglavje je posvečeno problemom delavske zaščite: njenemu pojmu in ciljem, obsegu in vrstam zaščite, ki jih nato avtor posebej opisuje (fizična zaščita, zaščita osebnosti in gospodarska zaščita). V tretjem poglavju obravnava na enak način, kakor zaščito, še delavsko zavarovanje. Zadnje poglavje je po-

svečeno delavski zakonodaji v Jugoslaviji. Uvodoma omenja stanje pred zedinjenjem, posebno v socialnem zavarovanju, nato pa najvažnejše zakone od zakona o inspekciji dela ter o zaščiti in zavarovanju delavcev do uredbe o minimalnih mezdah.

Razprava bo dobrodošla vsakomur, ki hoče na pregleden in ne preobtežen način spoznati poleg glavnih teoretičnih osnov delovnega prava v širšem smislu tudi najvažnejše pridobitve na tem področju pri nas in drugod. B.

B. I. T. Les conventions collectives

Najnovejša publikacija Mednarodnega urada dela v seriji njegovih študij in dokumentov je obsežna in tehtna razprava o kolektivnih pogodbah. Tega predmeta za svojo razpravo si urad ni izbral brez utemeljenega razloga. Kolektivne pogodbe, ki so se razvile v preteklem stoletju v Angliji, so postale posebno po svetovni vojni važno sredstvo za ureditev razmerja med delom in kapitalom. Sicer se je zdelo, da je gospodarska kriza ustavila rastoči pomen kolektivnih pogodb; vendar so zadnja leta dokazala, da je postala ravno kolektivna pogodba razširjeno in uspešno sredstvo za obnovo gospodarstva, posebno v Ameriki, Franciji, Belgiji i. t. d. Ni se samo razširilo področje in pomen sindikalnih kolektivnih pogodb, marveč se je njihov pomen povečal zaradi intervencije države v gospodarstvo, ker se je ta intervencija poslužila bodisi samo metod, ki jih je že ustvarila kolektivna pogodba, bodisi pa je ustanovo kolektivne pogodbe, tako kot je bila ali pa z nekaterimi izpremembami vključila v nove oblike gospodarskega in socialnega ustroja. Res so začele države ustvarjati oblike, ki konkurirajo ali celo postopoma nadomeščajo svobodno, sindikalno kolektivno pogodbo, na pr. z minimalnimi mezdami in arbitražo; vendar je večina držav ohranila obe metodi in jih razvija naprej.

Prvi del študije opisuje vsebino kolektivnih pogodb in pa odnose, ki iz nje nastajajo. Pri tem se posebno podrobno peča z najvažnejšo točko kolektivnih pogodb, namreč z mezdami. Zanimiva

je ugotovitev, da je usvojila sovjetska Rusija akordno mezdo, še celo s progresivno lestvico in premijami, ter da dovoljuje časovno mezdo samo tam, kjer akordna ni mogoča. Drugi del študije obravnava pravno ureditev kolektivne pogodbe. Po kratkem zgodovinskem uvodu razmotriva metode za sklepanje kolektivnih pogodb in razlikuje: sklepanje strokovnih sindikatov, sklepanje v stanovskih zastopstvih in izdajanje kolektivnih pogodb v posredovalnem ali arbitražnem postopanju. Kolektivne pogodbe na sindikalni osnovi prevladujejo, seveda v različnih variantah: bodisi da sklepajo kolektivne pogodbe vsi sindikati ali pa samo tisti, ki so za to posebej pooblašteni, na pr. fašistični sindikati. Načelo svobodnega sindikalnega sklepanja kolektivnih pogodb velja na pr. v Franciji, Angliji, Kanadi, Švedski, Češkoslovaški i. t. d. (V naši državi v tem pogledu položaj ni več jasn, ker govorijo navodila k uredbi o minimalnih mezdah i. t. d., da določa minister za gozdove in rude tiste organizacije, ki so sposobne sklepati kolektivne pogodbe). Drugi način ustanavljanja kolektivnih pogodb vidi poročilo v paritetnih, tkzv. mešanih odborih, ki so nekaka druga stopnja sindikalnih zastopstev. Sem spadajo mešane komisije v Angliji in Franciji (1936), industrijski sveti Južnoafriške unije, Kanade i. t. d. Tretja metoda je poravnanje in arbitražno postopanje, seveda samó, kolikor ne rešuje le sporov iz obstoječih kolektivnih pogodb, marveč kolikor je poklicano ustvarjati kolektivne pogodbe. Posredovanje in arbitražna sta neobvezni (na pr. pri nas, razen za javne obrate), ali pa obvezni (na pr. v Avstraliji, Novi Zelandiji). Poleg tega lahko določajo splošne delovne pogoje državna oblastva, ki v tem nadomeščajo delavnost sindikatov, na pr. v Italiji (prim. Misel in delo, 1935, 100) in v Nemčiji (prim. Slov. Pravniki, 1925, 280). Nato obravnava študija pogoje veljavnosti kolektivnih pogodb, posebno glede na njihovo obliko (pismenost, registracija, pregled) in učinek. Kolektivne pogodbe učinkujejo neposredno in prisilno na vsa posamezna službena razmerja v obsegu svoje veljavnosti. Poglavlje o vsebini kolektivnih pogodb obsega razpravo o po-

dročju veljavnosti (posebej tudi o izpremembi vsebine), o učinku po prestopu in o razširjenju veljavnosti. Ta del je posebno zanimiv zaradi tega, ker gre za državni poseg v učinkovanje sindikalnih kolektivnih pogodb, dasi samo glede področja njih veljavnosti. Veljavnost kolektivnih pogodb se razširi preko pogodbenega področja z upravnim aktom (na pr. v Južnoafriški uniji, Kanadi, Angliji, Franciji, Jugoslaviji), v arbitražnem postopanju (v Avstraliji, Avstriji) ali po samem zakonu (v USA glede kolektivnih pogodb večinskih sindikatov, v Italiji glede kolektivnih pogodb fašističnih sindikatov). V poglavju o uveljavljanju kolektivnih pogodb so posebno zanimive določbe posameznih zakonodaj o tem, kako naj se zagotovi kolektivnim pogodbam resnična veljavnost. Tako poverjajo nekatere države (na pr. Avstralija) nadzorstvo nad izvrševanjem kolektivnih pogodb državnim inspekciji dela, druge pa posebnim komisijam (Kanada) ali pa obratnim svetom (Češkoslovaška, Avstrija). Ker pomeni kršitev norm kolektivne pogodbe ob enem tudi kršitev posameznega službenega razmerja, za katero kolektivna pogodba velja, na pr. izplačevanje nižje, kakor je tarifna plača, nastanejo zahtevki iz tega dejstva po državljanem pravu med podjetnikom ter med onim delavcem, ki mora sam svojo pravico uveljavljati pred sodiščem. Vendar so novejša zakonodaja priznale sindikatom pravico, zahtevati pred sodiščem pridržano dajatev za svojega člana, ne da bi potreboval sindikat v ta namen od njega posebno pooblastilo (na pr. v Finski Franciji, Italiji, Romuniji, Švedski). Poseben del knjige je posvečen vlogi kolektivne pogodbe v gospodarskem sistemu, posebej še v USA, Nemčiji, Italiji in Rusiji. Končno poglavje obravnava pomen kolektivnih pogodb za uveljavljanje mednarodnih konvencij dela.

Knjiga je, kakor vse publikacije Mednarodnega urada dela, pisana jasno in jedrnato. Na podlagi ogromnega gradiva in s spretno metodo je uradu uspelo opisati kolektivno pogodbo, njen ustroj in njen pomen v sodobni državi in gospodarstvu.

S. B.

Tuji kapital v jugoslovanskem gospodarstvu

Pod tem naslovom je objavil prof. **Vlad. Rosenberg** v »L' Echo de Belgrade« izveček svoje enako imenovane knjige, ki je pravkar izšla. Po njegovih podatkih je tuji kapital s 6,2 milijarde dinarjev zainteresiran v našem gospodarstvu, in sicer s 42,09% tega zneska v obliki delnic, z ostalimi 51,91% pa v obliki kredita. Na posamezne panoge našega gospodarstva odpada: na bankarstvo 14,54%, na industrijo 77,64%, na transport 3,88%, na trgovino 3,38% in na zavarovanje 0,56%.

V absolutnih številih znaša udeležba:	
pri bankah, kjer prevladuje tuji kapital	Din 806.140.595
pri drugih bankah	» 97.343.515
pri industrijskih podjetjih, kjer prevladuje tuji kapital	» 4.730.985.939
pri drugih industrijskih podjetjih	» 94.830.620
pri transportnih podjetjih s prevladujočim tujim kapitalom	» 146.690.093
pri drugih transportnih podjetjih	» 94.568.974
pri trgovskih podjetjih	» 210.135.581
pri zavarovalnicah	» 35.047.579

vkupno Din 6.215.742.896

V primeri s celotnim investiranim kapitalom je bila tuja udeležba pri bankah 13,94%, pri industriji 46,49%, pri trgovini 41,12%, pri transportu 26,68% in pri zavarovalnicah 37,98%, povprečno torej 33,83 ali okroglo 34%. Na sebi ni ta velika udeležba tujega kapitala v našem gospodarstvu značilna za našo državo, saj je odstotek v drugih državah še večji, tako v Bolgariji 37% in na Poljskem kar 47%.

V našem gospodarstvu je s kapitalom udeležena 21 država, in sicer francoski kapital s 16,99%, angleški s 14,06%, češkoslovaški z 11,93%, švicarski z 11,38%, italijanski z 8,01%, ameriški s 6,83%, avstrijski s 5,89%, madžarski s 3,98%, belgijski s 3,85% in ostali z manjšimi odstotki.

Največ tujega kapitala je investirana v industrijo, predvsem v kemično

industrijo, dalje v rudnike, metalurgično in električno industrijo.

Tuji kapital v naši državi se po Rosenbergovih ugotovitvah obrestuje povprečno po 13,14%. Seveda ni dobiček v vseh podjetjih tako velik, zato pa izkazujeta dve ali tri podjetja naravnost bajne dobičke.

Rosenbergov spis je bil vsekakor prepotreben in želeli moramo le, da bi našel primerne razumevanja na pristojnih mestih. Njegova razprava pa bi bila nedvomno še veliko zanimivejša, ako bi nam tudi povedal, koliki del tako zvanega domačega ali nacionalnega kapitala je res naš in ne prikrit tuji kapital. Enako bi nas zanimalo, kolikšni del nacionalnega kapitala odpade na Jugoslovane in kolik na jugoslovanske državljanke drugih narodnosti. L. Č.

Dr. A. Zalokar: Poročilo o ginekološkem in porodniškem delu v l. 1920 — 36 v drž. bolnišnici za ž. bolezni v Ljubljani

»Vsaka ženska bolnica mora biti« — pravi pisec v uvodu — »zatočišče, v katero se zateka zdravstveno ogrožena žena, poleg tega pa mora biti trdnjava za obrambo pred vsemi zdravstvenimi in socialnimi sovražniki, ki danes besneje nego kdaj prej naskakujejo prirodno žensko generativno silo. Tem nalogam ustrežajoča bi morala biti ženska bolnica pravi dom materinstva, v katerem naj bi našlo ženstvo zavetje v vseh nadlogah in stiskah svojega ženskega življenja. Zato ne zadostuje samo klinično delo, ki mora biti seveda na prvem mestu, to delo je treba brezpogojno izpopolniti s socialnim in pedagoškim delom.«

Poročilo razgrinja pred javnost ogromno delo, ki ga je izvršil zavod pod avtorjevim vodstvom od ustanovitve do danes. Poleg kliničnega dela vrši bolnica že sedaj važno vzgojno delo: njej je pridružena babiška šola, poleg tega pa je šlo skozi njo okoli 300 mladih zdravnikov, večidel stažistov. Socialnega poslanstva bolnica doslej ni mogla opravljati. Da bi mogla prevzeti še te naloge, ki se jih vodja zavoda doobra zaveda, so potrebna sredstva,

ki jih ne more nadomestiti volja do dela in žrtev.

Poročilo obsega dva dela. V prvem obravnava gospodarske razmere, v drugem pa klinično delo. Prvi del mora zanimati vsakogar. Bolnica je začela poslovati leta 1923 in sprejela tudi enaki oddelek splošne bolnice pod svojo streho. Naslednja leta so bila posvečena njeni notranji ureditvi: bolnica je l. 1924 dobila sterilizator, l. 1926 novo kuhinjo, l. 1929 telefonsko centralo, l. 1931 pa novo operacijsko dvorano. Poslopje, v katero se je bolnica naselila, je bilo poprej namreč namenjeno za hiralnico. Nadaljnji podatki o delu in sredstvih bolnice so zelo značilni: število sprejemov je narastlo od 1892 sprejemov leta 1923 na 4068 sprejemov leta 1936, dočim so se dohodki (in seveda tudi izdatki!) povečali za — 90.000 Din. Zato so morali pasti tudi dnevni oskrbni stroški od 41.63 Din leta 1923/24 na 33.18 Din v letu 1935/36. Nadrejene oblasti so se menjavale (namreč ministrstvo za narodno zdravje, oblastni odbor, banska uprava), tako se je zelo izpreminjal tudi prispevek: od viška leta 1925/26 (1.069.410 Din), do 327.651 Din (1932/33). V zadnjih dveh letih se giblje okoli 450.000 Din.

Ocena poročila o kliničnem delu bolnice spada seveda v strokovni tisk. Na tem mestu naj samo poudarimo, da je v tem poročilu obdelano statistično, poleg tega pa tudi jedrnato obrazloženo, gradivo na podlagi nekako 50.000 primerov. Zato je poročilo dragocen prispevek k strokovnemu slovstvu, ki ima med zdravniki ženske bolnice marljive sotrudnike, kakor kaže na koncu poročila priključeni seznam publikacij.

Knjigo odlikuje tudi posrečena oprema. Spominja se tudi na Matošek—Vodnikovo »Babištvo ali porodničarski nauk za babice« iz leta 1818, ki »se ga je lotil tolmačiti« pred 120 leti sam »Balant Vodnik, znani slovenčan«. »Zgolj zamoč po njih se je zgodilo, da v devetnajstem veku pride na dan Porodničba v pokmetški Krajnšini, za katero so oni vsi živi in vneti«, pravi Vodnikov predgovor, objavljen v faksimilu na začetku »Poročila«. **B.**

„Organizator“

Organizator, strokovno glasilo zasebnih nameščencev, organiziranih v Zvezi društev privatnih nameščencev v Ljubljani, izhaja že 16. leto. V zadnjem času se je vsebinsko tako izpopolnil, da je postal poleg strokovne tudi izvrstna socialnopolitična revija, po kateri naj seže vsak, ki se zanima za probleme sodobne socialne politike. Vsaka številka prinaša daljši strokovni članek s tega področja (v tekočem letu: Köstl, Problemi stvarnega obsega nameščenskega socialnega zavarovanja pri nas; Bajič, Rudniški pazniki, Delovnopravne določbe zadnjega finančnega zakona); pod naslovom »Naši problemi«, aktualna vprašanja (iz pokojninskega in bolniškega nameščenskega zavarovanja, brezposelne oskrbe), nato najvažnejše odločbe iz delovnega in zavarovalnega prava, končno pa še »Naš stanovski pokret«, ki priča o živahni organizatorični delavnosti Zveze. **S.**

Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije

Izšla je 6. junija spominska knjiga najpomembnejšega poglavja iz zgodovine Slovencev v bojih za narodnopolitično in državno osvobodjenje in zedinjenje Jugoslovianov. Posvečena je Aleksandru I. Zedinitelju Viteškemu kralju in bojnemu drugu — padlim tovarišem in vojnim žrtvam — novemu pokolenju. Zgodovino in spomine so napisali dobrovoljci sami; zastopani so iz vseh vrst in stanov od preprostega delavca do strokovnjaka zgodovinarja. Knjiga obravnava prvi 2 balkanski vojni in vsa leta svetovne vojne, veliki dobrovoljski pokret v Rusiji in v Italiji, solunsko osvobodilno ofenzivo in boje za Koroško. Knjigo so uredili člani vodstva dobrovoljcev: Josip Jeras, dr. Ernest Turk in Rajko Paulin. Sotrudnikov je preko 60. Knjiga obsega 824 strani 8°. (O bogati vsebini prihodnjic.)

POPRAVEK

V prejšnji številki v članku »Tomo Zupan« beri na 106. strani v 1. stolpcu, 8 vrsti: v skupni žalosti (namesto: v žalosti in tugi) — na 110. strani v 2. stolpcu, 26. vrsti pa: lastnoročnice (namesto: listnoročnice) in: odlično (namesto: odlične).

D R O B T I N E

Statistika. Iz »Organizatorja« posnemamo, da so v tekstilni industriji na bivšem kranjskem ozemlju zaposleni 403 nameščenci, in sicer tehnično osebje s povprečno (zavarovano) plačo 37.830 Din (I. skupina) 13% od vseh nameščencev, s plačo 19.700 Din (II. skupina) 44%, komercialno osebje s povprečno zavarovano plačo 36.400 Din (III. skupina) 8% in s plačo 17.680 (IV. skupina) Din 35%. Med nameščenci je kar 24% inozemcev, in sicer v I. skupini 60% (!) vseh nameščencev, v II. skupini 36%, v III. skupini — eden, v IV. skupini pa ni — nobenega tujca.

Zaslugi plačilo. »Agenzia Ala« je aprila meseca 1937 objavila pismo člana italijanske akademije, ekscelenca Marinettija, iz katerega povzamemo ta odstavek: »Futurizem je dinamična esenca tistega aktivizma, ki je po genialnih besedah Benita Mussolinija pripravljala fašizem in prorokoval imperij in imperijsko atmosfero. Trdil sem to leta 1919 ob strani Mussolinija s tovornega avtomobila na trgu Belgioioso v Milanu. Napovedale pa so to trditve švigajoče bele rakete, ki so pretrgale komunistično nočno črnino. In vpil sem: »Trdno verujem, da bo italijansko pleme vladalo nad svetom s silo svojih ustvarjajočih genijev«. Propovedovali smo tudi nujnost, da vsak bojevnik od Vittoria Veneta postane heroičen državljani in kot tak brani nedotakljivost interventistov z bombami in revolverji, v prepričanju, da se morajo nujno pripravljati prostovoljci za novo vojno. Ugotavljal sem, da imperij pomeni vojna. Veseli, da se bomo borili, smo hoteli pripravljati mladino, da bi se na imperialni, to se pravi na roparski način vrgla v sigurno, morda že bližnjo in gotovo najbolj divjo vojno«.

Ob koncu svojega pisma je podal ekscelenca Marinetti tudi »seznam originalnih idej, ki jih je ustvaril in širil futurizem: »Umetnost-eksplozivno življenje. Paroksistično italijanstvo. Antimuzej. Antikultura. Antiakademija. Antilogika. Antigrazioznost. Antisentimentalnost. Proti mrtvim mestom. Modernolatritija. Religija novosti, izvirnosti in hitrosti. Neenakost. Intuicija in ustvarjajoča nezavest. Geometrična sijajnost. Estetika stroja. Heroizem in pavlihovstvo v umetnosti in življenju. Kavarna s koncertom. Fizikofolija in futuristični večeri. Uničenje sintakse. Imaginacija brez žic. Geometrična in numerična senzibilnost. Proste hrumeče besede. Sinoptične barvane table. Sinoptična deklamacija v maršu. Solidifikacija impresionizma. Sinteza oblike-barve. Gledalec v središču slike. Plastični dinamizem. Duševna stanja. Silnice. Fizični transcendentalizem. Abstraktna slika zvoka, hrušča, vonja, teže in misterioznih sil. Kompenetracija in istočasnost časa-prostora, bližnjega-daljnjega, notranjega-zunanjega, življenja-sna. Čista arhitektura (železo-cement). Imitacija stroja. Dekorativna električna razsvetljava. Teatralna sinteza za iznenadenje brez tehnike in brez psihologije. Scenična istočasnost veselosti-žalosti, realnosti-sna. Drama predmetov. Scenodinamika. Prostobesedni mehanični ples multipliciranega telesa. Zračni ples in zračno gledališče. Umetnost ropota. Ropotna glasbila. Ropotni harmonizatorji. Aharmonični loki. Teža, mera in cena ustvarjajočega genija. Taktilizem in taktilne plošče. Iskanje novih čutov. Svobodne besede in teatralna sinteza vonja. Umetna flora. Motororistični plastični kompleks. Simultano življenje, Zaščita stroja«. Pa bi kdo rekel, da si ni vodja futurizma Marinetti zaslužil mesta v Italijanski akademiji.

Pred prijateljskim paktom in potem. Lani je izšla Bevkova knjiga v slovenskem izvirniku z naslovom: »Francesco Bevk, I morti ritornano«. Letos je izšel italijanski prevod druge Bevkove knjige pod naslovom: »Francè Bevk, I fuochi di S. Giovanni«.

Made in Italy. Italijanski fašistični tisk poroča, da so zdravniki rimske poliklinike odkrili na čelu nekega tri mesece starega dečka, ki ga imajo v zdravniški oskrbi, temnordeče znamenje z izrazito obliko liktorskega znaka. Da ni to morda tovarniški znak na prvem izdelku velikopotezne fašistične demografske akcije?

Vse sisteme nalivnih peres
popravlja najceneje

BARAGA LUDVIK—
LJUBLJANA • NEBOTIČNIK

Vsi nadomestni deli,
rezervna zlata peresa,
in najboljša črnila
—vedno na zalogi—

NARODNA TISKARNA

V LJUBLJANI, KNAFLJEVA 5
IZVRŠUJE RAZLIČNE MODERNE
TISKOVINE OKUSNO, SOLID-
NO IN PO ZMERNIH CENAH

TELEFON ŠT. 31-22 — 31-26
POŠTNI ČEKOVNI RAČUN
V LJUBLJANI ŠTEV. 10.534

Lepo, medle
lesketajočo
se kaže po
solnčenjuna-
TSCHAMBA pravi
~~TSCHAMBA~~ TSCHAMBA FII.
Drogerija Gregorič
d. z o. z. Ljubljana,
Prešernova 5.

Ne samo čaj...

Naš čaj

je najboljša domača
režična krepljena pijača.
NAŠ ČAJ dobite v številnih
trgovinah.

KMETIJSKA DRUŽBA
V LJUBLJANI

Odslej nabavljajte

vse pisarniške
in tehnične potrebščine
za pisarno, urad in dom v trgovini s papirjem

M. Tičar

Šelenburgova ulica št. 1 ali njeni
podružnici na Sv. Petra cesti št. 26.

»JUGOSLAVIJA«

splošna zavarovalna družba

je ena največjih domačih zavarovalnih družb

Sklepa življenjska zavarovanja po najmodernejših kombinacijah
in najkulantneje tudi požarna, vlomilska, nezgodna in avto-
mobilna zavarovanja, zavarovanja proti razbitju stekla,
transportna zavarovanja in zavarovanja živine

Ravnateljstvo za Dravsko banovino v Ljubljani, Tyrševa c. 15

Kreditni zavod

za trgovino, obrt in industrijo.

Ljubljana, Prešernova ulica št. 50

(v lastnem posloplju)

Telefon: 37-81, 37-82, 37-83, 37-84.

Brzojavni naslov: KREDIT LJUBLJANA.

Obrestovanje vlog, nakup in pro-
daja vsakovrstnih vrednostnih pa-
pirjev, deviz in valut, borzna naro-
čila, predujmi in krediti vsake vrste,
eskompt in inkaso menic, kuponov,
nakazila tudi v inozemstvo, Safe —
deposits itd.